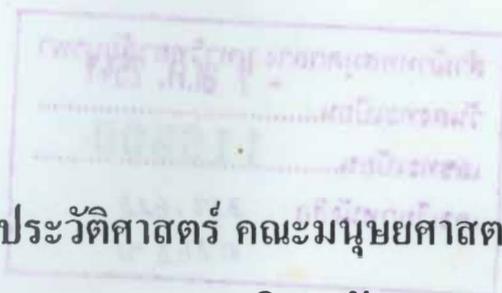

บริษัทศรีมหาราชา จำกัด : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบริษัททางธุรกิจ
แห่งแรกในภาคตะวันออก

The Srimaharaja Co.Ltd. : A Local History
of the First Business Cooperation in Eastern Thailand.

ภารดี มหาขันธ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

คำนำ

โครงการศึกษาเรื่อง บริษัทศรีมหาราชา จำกัด : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบริษัททางธุรกิจแห่งแรกในภาคตะวันออก เป็นโครงการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์จะศึกษาประวัติความเป็นมา และวิวัฒนาการของบริษัทศรีมหาราชา จำกัด ในฐานะที่เป็นบริษัทที่ดำเนินการโดยคนไทย วิธีทำธุรกิจและอุตสาหกรรมของข้าราชการและเจ้านายไทย ปัญหาอุปสรรคตลอดจนผลกระทบของธุรกิจป่าไม้และอุตสาหกรรมแปรรูปไม้ของบริษัทศรีมหาราชา จำกัด ต่อป่าไม้ในภาคตะวันออก โดยกำหนดระยะเวลาศึกษา 2 ปี แต่เนื่องจากงานชิ้นนี้ไม่ได้รับทุนสนับสนุนให้ศึกษาต่อในปีที่ 2 รายงานฉบับนี้จึงมิใช่รายงานที่สมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ตั้งไว้

แม้กระนั้นก็ตาม ผู้เขียนรายงานก็ยังหวังว่า รายงานฉบับนี้จะช่วยปูพื้นฐานความรู้อันเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชลบุรี ที่อาจจะช่วยจุดประกายความสนใจในการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นภาคตะวันออก อันเป็นภูมิภาคที่ยังขาดการศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังและเป็นระบบ

ภารดี มหาพันธ์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทนำ : ความสำคัญและที่มาของการศึกษา	1
บทที่ 1 : ประวัติความเป็นมาของบริษัทศรีมหาราชา	4
จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีผู้ก่อตั้งบริษัท	4
การก่อตั้งบริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา	6
การดำเนินงานในช่วงที่เป็นบริษัทส่วนตัว	9
บทที่ 2 : การดำเนินงานในรูปของบริษัทจำกัด (บริษัทศรีราชาทუნ จำกัด)	13
การดำเนินงานภายใต้การบริหารของบริษัทบอร์เนียว จำกัด	16
สภาพของป่าไม้ศรีราชา-หุบบอน-หนองห้อย	17
การปรับปรุงโรงเลื่อย ต่อรางรถไฟและสร้างถนน	18
ด้านการตลาด (ทำเลค้าไม้)	19
บริษัทบอร์เนียวตอนตัว	24
บทที่ 3 : ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน	26
ปัญหาด้านการบริหารงาน	26
ปัญหาด้านแรงงาน	29
ปัญหาการขาดความรู้และทักษะในการดำเนินงานธุรกิจ	30
ปัญหาด้านการลงทุน	31
ปัญหาด้านการตลาด	35
บทที่ 4 : บริษัทศรีมหาราชา จำกัด ปิดกิจการ	38
จากบริษัทศรีราชาทუნ จำกัด...เป็นบริษัทศรีมหาราชา จำกัด	38
สภาพเริ่มต้นของบริษัทศรีมหาราชา	40
การปรับปรุงครั้งที่ 1	41
การปรับปรุงครั้งที่ 2	42
การปรับปรุงครั้งที่ 3	43
บทสรุป	46
บรรณานุกรม	50

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของการศึกษา

ในระยะต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพป่าไม้ของไทยโดยทั่วไปอุดมสมบูรณ์ด้วยไม้สักและไม้เบญจพรรณ ราษฎรสามารถตัดฟันไม้ใช้สอยได้อย่างเสรีรัฐบาลมิได้ควบคุม ชาวพม่าและคนในบังคับต่างชาติก็ได้เข้ามาขออนุญาตผู้ครองนครต่างๆทางภาคเหนือของไทยทำป่าไม้ โดยผู้ขอรับทำป่าไม้มอบเสียเงินค่าต่อไม้ให้เจ้าของป่า ในระยะต่อมาไม้สักในตลาดโลกมีราคาสูงขึ้น บริษัทข้ามชาติจากตะวันตกเข้ามาลงทุนด้วยทุนจำนวนมาก ไม้สักได้กลายเป็นสินค้าสำคัญ รัฐบาลไทยเกรงว่าประเทศตะวันตกจะเข้ามาแทรกแซง จึงเริ่มเข้ามาจัดการเรื่องการขอรับเช่าทำป่าไม้ โดยออกพระราชบัญญัติในปี พ.ศ. 2417 ให้ขออนุญาตจากรัฐบาลกลางรวมทั้งออกประกาศภาษีขონสัก และไม้กระยาเลยให้เป็นภาษีของรัฐบาล และพระราชทานเงินส่วนลดให้ผู้เกี่ยวข้อง โดยตั้งด่านเก็บภาษีที่ชัยนาท และลำน้ำเมืองกาญจนบุรี ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะเริ่มเข้าควบคุมป่าไม้บ้างแล้ว แต่ปัญหาและความยุ่งยากต่างๆยังปรากฏอยู่เสมอ รัฐบาลจึงเห็นความจำเป็นในการเข้าควบคุมให้รัดกุมยิ่งขึ้น ก่อนที่ไม้จะหมดป่า ด้วยการจ้างผู้ชำนาญการป่าไม้จากพม่า ชื่อ นายเฮช. สเลด (H. Slade) เข้ามาสำรวจป่าไม้ไทย ผลการสำรวจพบว่า การทำป่าไม้ในประเทศไทยเป็นไปโดยขาดหลักวิชา ตัดไม้ที่ยังโตไม่ได้ขนาด ไม่มีการปลูกทดแทน เป็นเหตุให้ป่าไม้ทรุดโทรม นายเฮช. สเลด ได้แนะนำให้ใช้ไม้กระยาเลยมากขึ้น ราคาไม้กระยาเลยจึงสูงขึ้นทำให้รัฐบาลเห็นความสำคัญของไม้กระยาเลย และออกพระราชบัญญัติคุ้มครองไม้กระยาเลย พ.ศ.2443 พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดว่า ไม้กระยาเลยคือไม้ทุกชนิดยกเว้นไม้สัก การเก็บภาษีให้ผู้บัญชาการกรมป่าไม้มีอำนาจกำหนดพิสัยภาษีไม้กระยาเลยตามความเหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น แต่ไม่ให้สูงเกินร้อยละ 10 ของราคาไม้ และได้ออกพระราชบัญญัติเพิ่มเติมอีก ได้แก่ พระราชบัญญัติปี พ.ศ.2456 และ พ.ศ. 2469 เป็นต้น จะพิจารณาเห็นว่ารัฐบาลให้ความสำคัญไม้กระยาเลยมากขึ้น เนื่องจากไม้กระยาเลยเป็นไม้หาง่าย มีอยู่ทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออก อันเป็นที่ตั้งของบริษัทป่าไม้ศรีราชา เป็นเขตป่าดงดิบ มีต้นไม้ขึ้นหนาที่บตั้งแต่ที่ราบไปจนถึงยอดเขา มีไม้ที่มีค่าหลายร้อยชนิด เช่น ไม้ยาง ไม้แดง ไม้ตะเคียน ไม้มะค่า ไม้ประดู่ ไม้ชิงชัน เป็นต้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมืองชลบุรีเป็นเมืองส่วยไม้แดงจังหวัดชายทะเลภาคตะวันออก (ชลบุรี รัชของ จันทบุรี และตราด) เป็นแหล่งอุตสาหกรรมต่อเรือที่มีชื่อเสียง กล่าวกันว่า สำเภาก็ไปค้าขายในทะเลจีนใต้กว่าร้อยละ 50 ต่อจากอยู่เรือที่ตั้งอยู่ชายทะเลภาคตะวันออก

ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในภาคตะวันออก เหมาะแก่การลงทุนทำธุรกิจป่าไม้อย่างยิ่ง ดังนั้น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ(ในเวลานั้น) ซึ่งประจักษ์ในความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในภาคตะวันออก เมื่อป่วยและลาพักราชการมารักษาตัวอยู่ที่เกาะลอย ตำบลศรีราชา แขวงเมืองบางละมุงขณะนั้น เกิดความคิดที่จะลงทุนทำป่าไม้ จึงเริ่มจับจองและซื้อที่ดินในบริเวณตำบลศรีราชา อำเภอลำยองและจังหวัดใกล้เคียงไว้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2440 เมื่อลาออกจากราชการแล้วได้ตัดสินใจขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตทำป่าไม้กระยาเลยที่ศรีราชา และได้รับสัมปทานให้ทำได้ในปี พ.ศ. 2441 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ลงทุนทำธุรกิจป่าไม้ และอุตสาหกรรมแปรรูปไม้ ด้วยเครื่องจักรขึ้นที่ตำบลศรีราชา (ฐานะของอำเภศรีราชาในเวลานั้น) แขวงเมืองบางละมุง ในขั้นแรกเป็นการลงทุนเพียงคนเดียว และเป็นผู้จัดการเอง ธุรกิจป่าไม้และอุตสาหกรรมแปรรูปไม้ด้วยเครื่องจักรของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ประสบปัญหาทั้งในด้านเงินทุน เทคโนโลยี การจัดการและปัญหาแรงงาน ตลอดจนปัญหาในด้านการตลาด จนบางครั้งต้องหยุดดำเนินการชั่วคราว ในปี พ.ศ. 2451 จึงจัดตั้งเป็นบริษัทศรีราชาทูน จำกัด มีเนื้อที่สัมปทาน 600 ตารางไมล์ มีต้นไม้เกือบ 2 ล้านต้น บริษัทบอร์เนียวเป็นผู้ดำเนินการแทนอยู่ 15 ปี เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกลับมาจัดการเองอีกครั้ง ในปี พ.ศ. 2465 และยังคงประสบปัญหาในการดำเนินการ จนต้องขายหุ้นและกู้ยืมเงินจากพระคลังข้างที่มาเป็นจำนวนมาก เมื่อท่านถึงแก่สัญกรรมในปี พ.ศ. 2474 แล้ว พระคลังข้างที่จึงเข้ามาดำเนินงานแทน ในที่สุดบริษัทนี้ได้กลายเป็นบริษัทริมหาราชา เป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ บริษัทริมหาราชาขายกิจการจากธุรกิจป่าไม้ แปรรูปไม้ เป็นธุรกิจป่าไม้ เพิ่มรูปแบบของการแปรรูปไม้ ตลอดจนที่นอนสายรุ้ง ธุรกิจดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินการ ต้องขายกิจการให้แก่บริษัทปูนซีเมนต์ไทย ซึ่งเป็นบริษัทในเครือทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้โอนกิจการไปดำเนินการต่อ โดยรวมทุนกับบริษัทได้หวัน และฮ่องกง เปิดบริษัทใหม่โดยยกเลิกกิจการเดิมทั้งหมด แต่ขอสงวนสิทธิในโรงงานทำที่นอนสายรุ้งและสิทธิในการสัมปทานป่าไม้ไว้เพียง 2 แผนกเท่านั้น

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของบริษัทศรีมหาราชา ในฐานะที่เป็นบริษัท ที่ดำเนินธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่รุ่นแรกของไทย
2. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการลงทุนทำธุรกิจป่าไม้ และอุตสาหกรรมแปรรูปไม้ ในภาคตะวันออก
3. เพื่อศึกษาวิธีการทำธุรกิจ และอุตสาหกรรมของข้าราชการและเจ้านายไทย (นายทุนในสมัยนั้น)
4. เพื่อศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้การดำเนินการกิจการดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการศึกษาวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาภาคตะวันออก วางแผนปรับปรุงและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ในภาคตะวันออก
2. จะได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ และการใช้ทรัพยากรดังกล่าวในภาคตะวันออก
3. จะได้ข้อมูลการลงทุนธุรกิจในรูปแบบของบริษัทจำกัด แห่งแรกในภาคตะวันออก
4. จะได้ภาพการเริ่มต้น และพัฒนาการทางเศรษฐกิจบางด้านในภาคตะวันออก

บทที่ 1

ประวัติความเป็นมาของบริษัทศรีมหาราชา จำกัด

จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีผู้ก่อตั้งบริษัท ฯ

จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีผู้ก่อตั้งบริษัทศรีมหาราชา เดิมชื่อ เจิม แสงชูโต เป็นบุตรคนที่ 4 ของพระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง ชูโต) จางวางมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับคุณเดิมซึ่งเป็นหลานปู่ของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เกิดเมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2394 สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติตั้งชื่อให้ว่า “เจิม” เพราะมีปานดำติดอยู่ที่หน้าอกมีลักษณะคล้ายรอยมือเจิมไว้

เมื่อเด็กชาย เจิม อายุได้ 11 ขวบ มารดาถึงแก่กรรม ในปีต่อมาจึงเข้าพิธีตัดจุก และบวชเณรที่วัดพิชัยญาติ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่มารดา และเรียนหนังสือที่วัดนี้ เมื่ออายุได้ 15 ปี บิดาจึงนำไปฝากให้เรียนหนังสือในสำนักของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งสมุหกลาโหม ได้เรียนรู้วิชาทหารและวิทยาการอื่นๆ ต่อมาบิดาได้นำเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปี พ.ศ. 2413 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมทหารมหาดเล็กขึ้น เพื่อฝึกหัดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้มีหน้าที่และการแต่งกายแตกต่างจากทหารที่ยืนถือปืนธรรมดา เด็กชายเจิม แสงชูโต ซึ่งเคยเรียนวิชาการทหารมาบ้างแล้วจึงได้ยศเป็นร้อยตรี ตำแหน่งผู้บังคับการกองร้อยที่ 6 และโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงศัลยุทธวิธีการ เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2414¹

ในปี พ.ศ. 2416 หลวงศัลยุทธวิธีการได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นจมื่นสราภยस्थ्यติการ หลังจากนั้นไม่นานก็เลื่อนเป็น จมื่นไวยวรรณารถ หัวหมื่นมหาดเล็กเวรฤทธิ์

ในปี พ.ศ. 2435 ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราณิขการดำรงตำแหน่งอยู่ 5 ปี

ในปี พ.ศ. 2439 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

¹ ประยูร ธิธิพันธ์ ขุนนางสยาม . 2520, หน้า 283 - 284.

ได้รับพระราชทานยศเป็นจอมพลทหารบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นวาระสุดท้ายของชีวิตท่าน ท่านถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 อายุรวม 80 ปี¹

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีรับราชการด้วยความอุทิศสาคะ มีผลงานหลากหลาย กล่าวคือ

1. จัดการทหารหน้า ทั้งในด้านการจัดการ บุคคลากร ระเบียบปฏิบัติ ตลอดจนเครื่องแบบ และอื่นๆ
2. ตกแต่งพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในวาระครบรอบ 100 ปี และเตรียมงานพระบรมราชาภิเษก ณ ท้องสนามหลวง
3. ถวายความเห็นเรื่องให้ทหารขึ้นไปรักษาการบนบรมบรรพต (ภูเขาทอง)
4. จัดตั้งโรงเรียนนายร้อยที่พระราชอุทยานสราญรมย์ และเป็นผู้รับผิดชอบรักษาการ แสดงพิพิธภัณฑศรครบรอบ 100 ปี
5. ตั้งกรมเด็กชายมีกำลังประมาณ 200 คน ให้มีหน้าที่รักษาพระทวาร บนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อมีเวลางาน และมีหน้าที่รักษาความสะอาด ปัดกวาด เช็ดล้างพระที่นั่งทุกองค์ มีหน้าที่ใช้การโยธาในพระบรมราชวังทุกอย่างด้วย
6. ซ่อมถนนหลวงและเริ่มใช้เครื่องแบบ
7. จัดตั้งโรงเรียนหลวงที่พระราชวังสวนอนันต์
8. ปรามผู้ร้ายเมืองสุพรรณบุรี (พ.ศ. 2424)
9. สร้างโรงทหารม้า (กระทรวงกลาโหม)
10. ขุดคลองประเวศบุรีรมย์
11. ใช้ไฟฟ้กับโคมระย้าที่ห้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทแทนโคมน้ำมัน กัด
12. ไปปราบฮ่อ ที่เมืองหลวงพระบางในปี พ.ศ. 2428 มีความดีความชอบจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นพลตรี พระยาสุรศักดิ์มนตรี
13. เป็นผู้บัญชาการกรมยุทธภัณฑ์
14. เป็นแม่ทัพปราบฮ่อ ครั้งที่ 2 ที่เมืองหลวงพระบาง พ.ศ. 2430
15. เป็นผู้บัญชาการทหารบกและองคมนตรี

¹ ประยูรค์ สิทธิพันธ์. ขุนนางสยาม. พ.ศ. 2520, หน้า 300

16. เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ และรัฐมนตรีในรัฐมนตรีสภา
17. เป็นผู้บังคับการกองพันพิเศษ เมื่อคราวเรือรบฝรั่งเศสเตรียมระดมยิงวังหลวง
18. ได้รับพระบรมมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ให้เป็นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ดำรงศักดินา 10,000 ไร่ ในปี พ.ศ. 2439¹
19. เป็นจอมพลพระยาสุรศักดิ์มนตรี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว² จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2474

การก่อตั้งบริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา

ในปี พ.ศ. 2438 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ ได้ลาพักราชการไปรักษาตัวตามคำแนะนำของนายแพทย์ผู้รักษาที่เกาะลอย ตำบลศรีราชา แขวงเมืองบางละมุง ในช่วงเวลาที่พักอยู่ที่เกาะลอยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้สำรวจดูป่าไม้ในตำบลนี้แล้ว พิจารณาเห็นว่ามีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การพาณิชย์ มีป่าไม้อยู่มาก จึงได้ขอจับจองที่ป่าไว้เนื่องจากเห็นว่าเป็นป่าไม้เก่าแก่ มีไม้มากกว่า 100 ชนิด มีทั้งไม้ตะเคียน ไม้ยาง ไม้กระบาก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงมีความคิดที่จะประกอบอาชีพทำป่าไม้ที่ศรีราชา โดยหวังว่าจะเป็นอาชีพที่ยั่งยืน มีรายได้คงามตลอดชีวิต จึงได้ตัดสินใจลาออกจากราชการ และขอสัมปทานทำป่าไม้กระยาเลยที่ศรีราชาเป็นเวลา 5 ปี

เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียื่นเรื่องขอสัมปทานทำป่าไม้ที่ศรีราชา พระยาราชวรานุกูลอธิบดีกรมป่าไม้ในขณะนั้นได้มีคำสั่งให้พระยาราชเดชศักดิ์ดาฐ ข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลปราจีนบุรี และเจ้าพนักงานออกไปตรวจดูพื้นที่ในตำบลศรีราชาว่าสมควรจะอนุญาตให้มีการเช่าทำป่าไม้หรือไม่ ผลการสำรวจปรากฏว่า สมควรอนุญาตให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้สัมปทานทำป่าไม้กระยาเลยที่ศรีราชามีกำหนด 5 ปี ตั้งแต่วันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2446

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธ์. ตั้งเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทร์. 2512 หน้า 38

² ไทยน้อย (นามแฝง) จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี. โดยเสลา เรขะรุจิ. 2500 หน้า 67

³ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 116

พื้นที่ที่ขอสัมปทาน นั้นอยู่ระหว่างหนองกล้าทางทิศตะวันออก ไปจรดทิศตะวันตกที่ตำบลโรงโป๊ะ ทิศเหนือตั้งแต่เขาหุบบอนไปจนถึงทิศใต้ที่เขาหลัง¹

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้บันทึกเรื่องราวตอนเริ่มทำป่าไม้ที่ศรีราชา ไว้ตอนหนึ่งว่า

“...ขณะที่ข้าพเจ้าออกไปทำป่าไม้ ณ ศรีราชานั้น ทุนรอนที่ลงก็หาไม้ไม่ ยังมีแต่ที่ดินตำบลบางรัก (ชื่อไว้จากพระประมวญ) อยู่ 1 แปลง ประมาณ 100 ไร่เศษ ได้ตัดเป็นถนนขึ้น 2 สายเรียกว่า ถนนประมวญ และถนนสุรศักดิ์ จึงแบ่งขายเสียราคาถูก กับได้ขายที่ซึ่งเรียกว่า ดงตาล (ถนนรองเมืองปัจจุบัน) ให้แก่พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง (เจ้าพระยาอภัยราชมหายุทธธรรมธร) อีกแปลงหนึ่งประมาณ 100 ไร่เศษ คิดราคาถูกเพียงวาละ 10 สลึง เท่านั้น เพื่อเอาเงินมาลงทุนทำบริษัทป่าไม้กับหลวงอุดร (อากร เต็ง) นาย ห้างกิมแซงหลีได้ลงมือทำกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2443...”²

ต่อมาบริษัทศรีมหาราชามีผู้ร่วมลงทุน 11 คน ได้แก่ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี พระนานาพิธญาติ หม่อมราชวงศ์เล็ก หลวงโยธานัติการ หลวงเขตตานุรักษ์ หลวงบรมบาทบำรุง หลวงโทรเลขรุรการี นายร้อยโทหน้า หลวงจำนงยุทธกิจ จีนเฮง(อยู่ศรีมหาราชา) นายกอน(อยู่สวนหลวง)

¹ กชข. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ.5.1/1 พระยาราชวราานุกุล กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 1.5/24034 ลงวันที่ 3 พฤศจิกายน ร.ศ.117

² ไทยน้อย(นามแฝง) จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี. โดยเสลา เรขะรุจิ 2500. หน้า 667.

บัญชีป่าไม้ที่ได้อนุญาตให้มีผู้รับเช่าทำ ตำบลแขวงเมืองต่างๆ มาจนถึงวันที่ 23 ตุลาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446)

สัญญาป่าไม้กระยาเลยนอกจากไม้สัก¹

หนังสือสัญญา

ฉบับที่	ชื่อผู้รับเช่าทำ	ในบังคับ	ตำบลป่า	แขวง
125	บริษัท ศรีราชา	สยาม	บางละมุง	ชลบุรี
129	บริษัท กิมเซ่งหลี	สยาม		กำแพงเพชร
130	นายเกาะ	สยาม		ชานู
133	ม.จ.จรูญ	สยาม	ริมแก่งคอย	สระบุรี
134	กรมหมื่นอดิศร	สยาม	หนองเคี่ยม	นครนายก
135	กรมหมื่นนรา	สยาม	กงชุมเพกา	สระบุรี
136	จีนแสง	สยาม	กงชุมเพกา	สระบุรี
137	พระยาราชวรานุกูล	สยาม	แม่สลัด	ตาก
165	บริษัท อีสเอเซียติก	เคนมาร์ก	วังเจ้า	ตาก

1 กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 “ป่าไม้กระยาเลยที่ศรีราชา” 23 ตุลาคม ร.ศ. 121

การดำเนินงานในช่วงที่ยังเป็นบริษัทส่วนตัว

การลงทุนทำป่าไม้ที่ศรีราชา ในระยะแรก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีลงทุนเพียงผู้เดียว นอกจากเป็นผู้ลงทุนแล้ว เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียังทำหน้าที่เป็นผู้จัดการด้วย ในการดำเนินการครั้งนั้นท่านได้จ้างชาวต่างประเทศ ชื่อนายลูมาตี มาเป็นทั้งที่ปรึกษาและผู้ช่วยผู้จัดการ ทุนดำเนินการในระยะเริ่มแรกเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้อาศัยเงินส่วนตัว และเงินกู้จากพระคลังข้างที่ โดยใช้ที่ดินเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน เงินทุนดังกล่าวใช้ไปในการซื้อเครื่องจักร รถบรรทุกไม้ รถบรรทุกสินค้า ตลอดจนซื้อรถไฟ และสร้างรางรถไฟ เพื่อบรรทุกไม้ออกจากป่ามายังโรงเลื่อย การดำเนินการในครั้งนั้นต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไม่มีเงินพอที่จะลงทุนต่อไป จึงคิดจะหาหุ้นส่วนทำเป็นรูปบริษัทใหญ่ บริษัทที่สนใจจะร่วมลงทุนด้วยคือ ชาเตอร์แบงก์ แต่ยังมีปัญหาในเรื่องระยะเวลาในสัญญาให้สัมปทานซึ่งมีอายุเพียง 5 ปี ซึ่งชาเตอร์แบงก์เห็นว่าไม่เพียงพอที่จะดำเนินการได้คุ้มทุน เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงทำหนังสือขอขยายสัญญาทำป่าไม้ที่ศรีราชาจาก 5 ปีเป็น 30 ปี เพื่อชาเตอร์แบงก์จะมาตั้งบริษัททำโรงเลื่อย และต่อเรือสำหรับบรรทุกไม้เพื่อไปจำหน่ายในกรุงเทพฯ แข่งกับไม้สังคปอร์ ที่จำหน่ายอยู่ในเวลานั้น

ในการขอขยายสัญญาสัมปทานครั้งนั้น สมเด็จเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขณะนั้น ทรงมีความเห็นว่ามีทั้งข้อดีและข้อเสียดังนี้ คือ

“ข้อดี คือ ถ้ามีบริษัทใหญ่ตั้งกิจการเลื่อยไม้กระยาเลยขาย การก่อสร้างในกรุงเทพฯ จะสะดวกขึ้น ผลประโยชน์ของบ้านเมืองก็จะเพิ่มขึ้น และประการสุดท้าย เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจะพ้นจากการล้มละลาย

ส่วนข้อเสีย คือ ถ้าบริษัทฝรั่ง (หมายถึงชาเตอร์แบงก์) ได้รับอำนาจดำเนินการที่ศรีราชา มีกำหนดหลายสิบปีนั้น จะเป็นตัวอย่างให้บริษัทฝรั่งที่ทำป่าไม้รายอื่นในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ พวกนี้เรียกร้องสิทธิในการขยายสัญญาเช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการ และประการสุดท้าย คือ ไม่สมควรที่จะให้ตำบลศรีราชาและบางพระอยู่ในปกครองของชาวต่างชาติ”

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 5.1/1 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 112/3962 ลงวันที่ 14 กันยายน ร.ศ. 118

ในที่สุดเสนาบดีสภามีมติไม่อนุญาตให้ขยายสัญญาออกไปเป็น 30 ปี ตามที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีขอไป แต่จะอนุญาตให้ขยายสัญญาได้ถ้าครบกำหนด 5 ปี ในสัญญาฉบับแรกแล้ว

ดังนั้น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงไปชักชวนหลวงอุดรภักษ์พณิชย์ (อากร เต็ง เจ้าของห้างกิมเซ่งหลี) เข้ามาร่วมหุ้นด้วย โดยทั้งสองฝ่ายทำสัญญาต่อกันว่า ทูที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีลงไปแล้วเท่าไร ฝ่ายหลวงอุดรภักษ์พณิชย์จะต้องลงทุนให้เท่ากับทุนของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี และถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีทุนที่จะขยายกิจการออกไปอีก ก็สามารถทำได้แต่ต้องคิดเป็นเงินกู้ ขอมให้ค่าป่วยการร้อยละ 7.5 ต่อปี เมื่อเก็บผลประโยชน์จากการดำเนินการได้ ต้องหักค่าใช้จ่ายและค่าป่วยการที่ลงนั้น กันเงินสำรองไว้ก่อน เงินที่เหลือจาก 3 ข้อนี้ เท่าใดให้แบ่งกันคนละครึ่ง¹

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีลงทุนทำป่าไม้กับหลวงอุดรภักษ์พณิชย์ เป็นเงิน 400,000 บาทเศษ (สี่แสนบาทเศษ) และมอบหมายให้หลวงอุดรภักษ์พณิชย์เป็นผู้จัดการแทนตน ทั้งนี้เพราะหลวงอุดรภักษ์พณิชย์ มีประสบการณ์ในการทำป่าไม้ภาคเหนือมาแล้ว คงจะบริหารงานป่าไม้กระยาเลย ที่ศรีราชาได้ผลดีเช่นกัน แต่ปรากฏว่าไม่เป็นตามที่คาดหวัง ทั้งนี้เนื่องจากสภาพของป่าไม้กระยาเลยนั้นแตกต่างจากไม้สักมาก (เพราะเป็นไม้เนื้อแข็งมีน้ำหนักมาก) การชักลากไม้ทางเหนือใช้วิธีชักลาก และล่องตามแม่น้ำได้ เพราะไม้สักเป็นไม้เบาสามารถลอยน้ำได้ เมื่อหลวงอุดรภักษ์พณิชย์นำเอาวิธีเดียวกันมาใช้กับไม้กระยาเลย กลับไม่ได้ผลเพราะไม้กระยาเลยเป็นไม้หนักพวกไม้ยางจนน้ำได้ เมื่อชักลากจากป่าล่องไปตามคลองบางละมุงออกสู่ทะเลแล้วใช้เรือลากนำไปสู่โรงเลื่อยที่ศรีราชาด้วยวิธีดังกล่าวกลับไม่ได้ผล เมื่อหลวงอุดรภักษ์พณิชย์ ดำเนินการผิดพลาดเช่นนี้ ก็ไม่กล้าที่จะดำเนินการต่อไป จึงมอบอำนาจคืนให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีดำเนินการต่อไป โดยหลวงอุดรภักษ์พณิชย์ยังคงให้ความช่วยเหลือในการลงทุนต่อไป²

ปัญหาดังกล่าวทำให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีต้องหาวิธีใหม่ที่จะชักลากไม้จากป่าเข้าสู่โรงเลื่อย วิธีใหม่นี้ คือ การทำทางรถไฟเข้าไปในป่า และใช้รถไฟบรรทุกชักลากไม้แทนวิธีเดิม วิธีใหม่นี้ทำให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีต้องใช้จ่ายเงินลงทุนเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก ในการทำทางรถไฟและสั่งซื้อรถไฟเข้ามา ดังนั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีและหลวงอุดรภักษ์พณิชย์ในฐานะหุ้นส่วนได้ขอกู้เงินจากธนาคารฝรั่งเศสมาลงทุนอีกครั้งหนึ่ง

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 ป่าไม้กระยาเลยศรีราชา. 20 กรกฎาคม ร.ศ.124

² กจข. เอกสารส่วนบุคคล สบ. 2.39/6 ประวัติศรีมหาราชา

ในระหว่างการค้าดำเนินงานในช่วงนี้ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ไปปราบกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ ในปี พ.ศ. 2445 พวกเงี้ยวได้ก่อจลาจลขึ้นในมณฑลพายัพ โดยได้รับการสนับสนุนอย่างลับๆ จากเจ้าน้อยเทพวงศ์และเจ้าเมืองแพร่ ซึ่งไม่พอใจระบบเทศาภิบาลที่ทางส่วนกลางนำไปใช้ในการปกครองมณฑลพายัพ ในเหตุการณ์จลาจลครั้งนั้นพวกกบฏได้ฆ่าพระยาสุรราชฤทธานนท์ ข้าหลวงเทศาภิบาลกับพวกข้าราชการกองมณฑลที่เป็นคนไทยตายไปถึง 32 คน เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียกทัพขึ้นไปปราบปรามจนเหตุการณ์สงบเรียบร้อยแล้ว จึงได้จัดการราชการในเมืองแพร่เสียใหม่ แล้วจึงกราบถวายบังคมลากลับมาทำป่าไม้ตามเดิม¹

ระหว่างที่ไปราชการทัพปราบเงี้ยวขึ้น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ได้มอบหมายให้หลวงอุดรภักษ์พาณิชย์ดูแลกิจการแทน แต่หลวงอุดรภักษ์พาณิชย์กลับมอบหมายให้บุตรชายของตนคือ พระโสภณเพชรรัตน์และหลวงจิตจางค์ดำเนินการ แต่ทั้งสองคนกลับมอบหมายให้พระยามหิบาลเป็นผู้ดูแลแทนอีกทอดหนึ่ง และในช่วงเวลานี้ บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชาได้ขอต่ออายุสัมปทานป่าไม้ ครั้งที่ 2 โดยขอขยายพื้นที่ออกไปจนกระทั่งมีพื้นที่ในการดำเนินการป่าไม้ ทางทิศตะวันออกตั้งแต่คลองบางโปรงลงมา ทางทิศตะวันตกตั้งแต่บ้านจอมเทียน ส่วนทิศเหนือขยายไปจนถึงเขาหินสูงลงมา และทิศใต้จรดแหลมฉบัง²

ในระหว่างปี พ.ศ.2445-2446 ที่บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชาตกอยู่ภายใต้การบริหารของผู้แทนของหลวงอุดรภักษ์พาณิชย์นั้น การบริหารงานมีความผิดพลาดมาก เช่น การตัดไม้ไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนว่าจะตัดตรงไหนก่อนหลัง และตัดขนาดใดบ้าง ไม่มีการกำหนดเขตที่แน่นอน ทำให้ยากต่อการตัดไม้ในภายหลัง นอกจากนั้นการทำบัญชีรายรับรายจ่ายก็ไม่มีหลักฐานแน่นอน

เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกลับจากราชการปราบกบฏเงี้ยวแล้ว ได้ตรวจสอบบัญชีปรากฏว่าขาดทุนเป็นจำนวนมาก ผู้แทนหลวงอุดรภักษ์พาณิชย์แจ้งว่า บริษัทกิมเฮงหลีของหลวงอุดรภักษ์พาณิชย์ได้ออกเงินแทนบริษัทป่าไม้กระยาเลยที่ศรีราชา เป็นจำนวนถึง 750,000 บาท ต่อมาได้มีการเจรจาตกลงกัน ให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีใช้เงินให้ 500,000 บาท ก่อนที่จะกลับเข้าบริหารกิจการทั้งหมดอีกครั้ง แต่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไม่มีเงินที่จะใช้คืนได้ในทันที จึงต้องเสียดอกเบี้ยให้บริษัทกิมเฮงหลี 2 ครั้ง เป็นเงิน 16,000 บาท หลังจากนั้นจึงได้เข้าบริหารงานของบริษัทต่อไป

¹ ไทยน้อย (นามแฝง) จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี โดยเสลา เรขะรุจิ. 2500

หน้า 667-668

² กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.ธ.2/83 บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา

เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้กลับมาบริหารงานอีกครั้งหนึ่ง ได้เพิ่มทุนดำเนินการอีกเพื่อที่จะได้สามารถส่งไม้ของตนออกขายแข่งกับไม้จากต่างประเทศได้ แต่ก็ต้องพบกับอุปสรรคหลายประการ ประการแรก คือการขาดแคลนแรงงานในการชักลากไม้ และปัญหาการผลิตไม้ออกจำหน่ายไม่ทันกับความต้องการทางกรุงเทพฯ ทำให้การค้าไม้หยุดชะงัก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีพยายามหาหุ้นส่วนเพิ่ม เพื่อขยายกำลังการผลิต โดยไปขอให้พระคลังข้างที่เข้าหุ้นด้วยแต่ไม่ได้รับการตอบสนอง ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชาวต่างประเทศช่วยหาตลาดในต่างประเทศให้ ดังนั้น นายเอฟ วี เค เซนิช ผู้จัดการโรงเลื่อยกลาซี และเอเซียติก ได้ช่วยหาลูกค้า และตลาดให้ เนื่องจากเขาเป็นผู้จัดการโรงเลื่อยมานานถึง 25 ปี จึงมีความคุ้นเคยกับห้างขายไม้ต่างๆทั้งในยุโรป จีน และอินเดีย นายเซนิช ได้จัดไม้ชนิดที่มีอยู่มากในป่าศรีราชา ส่งไปเป็นตัวอย่างตามห้างต่างๆทุกประเทศ ผลปรากฏว่ามีผู้สั่งซื้อเป็นจำนวนมาก คือ ห้างแซกอาคายี ที่เมืองการาจี ต้องการไม้หมอนรถไฟขนาดใหญ่ คือ ยาว 10 ฟุต กว้าง 10 นิ้วหนา 5 นิ้ว เป็นไม้ยางกับไม้ตะแบก จำนวน 6 แสนท่อน กับไม้หน้าต่างๆอีก 500 ตัน ตกลงจะให้ราคาท่อนละ 4 บาท ส่วนห้างบอมเบย์ เบอร์มา ต้องการได้หมอนรถไฟ 1 แสนท่อนกับไม้หน้าต่างๆอีกต่างหาก บริษัทกลาซี ส่งไม้หน้าสำหรับทำสะพาน 1,400 ตันเศษ กับไม้หน้าต่างๆ¹ เป็นต้น บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา ไม่สามารถส่งไม้ได้ทันกับความต้องการที่สั่งเข้ามา เนื่องจากมีกำลังผลิตน้อย จึงจำเป็นต้องลงทุนเพิ่มอีก โดยการทำทางรถไฟเข้าไปชักลากไม้จากป่าให้ได้ตามต้องการมากขึ้น ดังนั้น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี จึงมีความคิดเห็นที่จะเปลี่ยนรูปการดำเนินงานอยู่ในรูปของบริษัท จำกัด เพื่อหาทุนมาดำเนินงาน เพิ่มขึ้นอีก

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 บริษัทป่าไม้กระยาเลย ศรีราชา

บทที่ 2

การดำเนินงานในรูปของบริษัท จำกัด (บริษัทศรีราชาทุน จำกัด)

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2449 (ร.ศ. 125) แยกอาคำยีซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของบริษัท เอชบี เอบราเฮมยี ซึ่งตั้งอยู่ที่เมือง การากี ประเทศอินเดีย ได้ไปพบเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ที่บริษัทป่าไม้ ภูเขาเสวรีราชา และแจ้งว่าไม้ตัวอย่างที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีส่งออกไปยังห้างของเขานั้น นาย ห้างได้ตรวจดูเนื้อไม้แล้วเห็นว่าพอจะใช้การแทนไม้สักได้ เนื่องจากไม้สักในเวลานั้นมีราคาสูง มาก และปริมาณก็ไม่เพียงพอกับความต้องการ เมื่อมาเห็นไม้ภูเขาเสวรีราชาของบริษัทป่าไม้ภูเขาเสวรี ราชา ก็เกิดความสนใจ และสนใจจะขอเข้าหุ้นทำการค้าด้วย แต่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีตอบไป ว่า ท่านยังไม่พร้อมที่จะดำเนินการในรูปบริษัทจำกัด แยกอาคำยีจึงกลับประเทศอินเดีย¹

ต่อมาในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2449 (ร.ศ. 125) นาย เอ. ดับบลิว.เอ็ด.ผู้จัดการบริษัท บอร์เนียวได้เดินทางมาพบเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี และขอเข้าไปดูกิจการป่าไม้ที่ศรีราชา และเกิด ความพอใจ ขอเข้าร่วมหุ้นส่วนด้วย โดยเสนอว่า บริษัทบอร์เนียวจะให้เงินสด เป็นค่าเหน็ดเหนื่อย แก่พระยาสุรศักดิ์มนตรี 3 แสนบาท และจะให้ขอยืมเงินใช้สอยล่วงหน้าก่อนทำสัญญาเป็นหุ้น ส่วนอีก 1 แสนบาท ทั้งยังเสนอว่าในกิจการเกี่ยวกับป่าไม้ บริษัทจะให้บริษัทป่าไม้ภูเขาเสวรี ราชาเป็นผู้จัดการดูแล ส่วนบริษัทบอร์เนียวจะจัดการทางด้านกิจการจำหน่ายไม้ไปต่างประเทศ

เมื่อบริษัทบอร์เนียวได้เข้าหุ้นแล้ว ได้เข้าไปตรวจกิจการงานทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งทำ แผนที่และนับจำนวนต้นไม้ที่ใช้การได้ เช่น ไม้ตะเคียนและไม้เนื้อแข็งต่างๆ ได้นับต้นไม้ทุกต้น และจดชื่อไว้ในบริเวณพื้นที่ 40 เส้นสี่เหลี่ยม มีไม้ 9,406 ต้น คิดเฉลี่ยแล้วจะได้ไม้กระดานออก จำหน่ายประมาณ 2 ล้านต้นเศษ ส่วนเงินที่บริษัทบอร์เนียวสัญญาจะให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี 9 แสนบาทนั้น ทางบริษัทขอเงินจำนวนนั้นไปลงทุนก่อน²

ต่อมาบริษัทบอร์เนียวจะทำการทดลองเป็นผู้แทนจำหน่ายดูก่อน 2 ปี จึงจะทำสัญญากับ บริษัทป่าไม้ภูเขาเสวรีราชา แต่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไม่ตกลง และในขณะนั้นบริษัทบอมเบย์ และบริษัทสยามฟอเรส ขอเข้าร่วมหุ้นด้วย แต่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเห็นว่า ทั้ง 2 บริษัทมีความ คิดที่จะเข้ามาเอาเปรียบ ท่านจึงไม่ยอมตกลงด้วย

¹ กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 16 สิงหาคม ร.ศ. 125.

² กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 บริษัทป่าไม้ภูเขาเสวรีราชา 10 มีนาคม ร.ศ. 125.

ในที่สุด บริษัทบอร์เนียวก็หันกลับมาขอร่วมหุ้นอีกครั้ง โดยมีข้อตกลงระหว่างบริษัทป่าไม้ประชาเสขศรีราชา กับบริษัทบอร์เนียวดังนี้

1. บริษัทป่าไม้กระยาเสขศรีราชา จะตั้งเป็นบริษัททุนจ

2. บริษัทบอร์เนียวจะทำสัญญาเช่าหุ้นกับบริษัทศรีราชาทุน จำกัด

3. บริษัทศรีราชาทุนจำกัด จะมอบกิจการ โรงเลื่อยและเครื่องใช้ทุกอย่างให้บริษัทบอร์เนียวรับเป็นผู้จัดการทั้งสิ้น บริษัทบอร์เนียวจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายที่จะทำการต่อไปฝ่ายเดียว ในการตั้งโรงเลื่อยขึ้นใหม่ การต่อทางรถไฟ และเพิ่มสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดจนในเวลาข้างหน้า บริษัทบอร์เนียวจะลงทุนขยายกิจการออกไปอีกมากน้อยเท่าไร บริษัทป่าไม้กระยาเสขศรีราชาจะไม่ต้องเติมทุนอีก ส่วนบรรดาผลประโยชน์ที่บริษัทบอร์เนียวจะจัดการขึ้น เป็นจำนวนมากน้อยเท่าไร บริษัทศรีราชาทุน จำกัด จะแบ่งผลประโยชน์คนละครึ่ง และที่สำคัญคือ บริษัทศรีราชาทุน จำกัด จะยังคงเป็นบริษัทของไทย ไม่มีการเปลี่ยนแปลง¹

ตามข้อตกลงนี้ ทางบริษัทบอร์เนียวได้ขอให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี จัดการเกี่ยวกับเรื่องหนี้สินกับหลวงอุดรภักษ์พาณิชย์ เจ้าของห้างกิมเซ่งหลีให้เรียบร้อยก่อน เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงนำที่ดินซึ่งเหลืออยู่ ตีราคาใช้หนี้ห้างกิมเซ่งหลีเป็นเงิน 350,000 บาท แต่ยังขาดเงินอีก 150,000 บาท จึงคิดเป็นหุ้นบริษัท ศรีราชาทุน จำกัด ให้ 1500 หุ้น หนี้สินที่มีอยู่กับห้างกิมเซ่งหลีจึงหมดสิ้นไป

เมื่อตั้งเป็นบริษัทจำกัดแล้ว เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงมอบให้บริษัทบอร์เนียวเป็นผู้บริหารงานต่อไป โดยมีข้อสัญญาระหว่างบริษัทศรีราชาทุน จำกัด และบริษัทบอร์เนียว มีดังนี้คือ

1. ให้บริษัทบอร์เนียวเป็นผู้จัดการสิทธิขาด

2. บริษัทบอร์เนียวไม่ต้องออกทุนในกิจการช่วงก่อนแต่อย่างใด แต่กิจการที่จะทำต่อไป ทั้งทุนและแรงงาน บริษัทบอร์เนียวจะต้องเป็นผู้จ่ายทั้งสิ้น

3. เมื่อบริษัทบอร์เนียวจัดการทำป่า และขายไม้ได้เงินมากน้อยเพียงใด ให้หักจำนวนเงินนั้นเป็น 2 ส่วน บริษัทบอร์เนียวได้ส่วนหนึ่ง บริษัทศรีราชาทุน จำกัด ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ส่วนหนึ่ง

4. บริษัทศรีราชาทุน จำกัด มีอำนาจตั้งกรรมการตรวจตราการทำงานที่บริษัทบอร์เนียวทำ และตรวจบัญชีผลประโยชน์ที่บริษัทบอร์เนียวนำมาขึ้น และปรึกษาคำหรือกับบริษัทบอร์เนียวที่จะขยายการทำหรือทำการอย่างใดในป่าที่จะได้ไม้ดียิ่งขึ้น

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

5. ถ้าบริษัทศรีราชาทุน จำกัด ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ทำกิจการป่าไม้รายนี้ต่อไปอีกเท่าใดก็ดี บริษัทศรีราชาทุน จำกัด ย่อมให้บริษัทบอร์เนียวเป็นผู้จัดการสิทธิขาด และแบ่งผลประโยชน์กันตามข้อความที่ว่ามาแล้ว ถ้าบริษัทบอร์เนียวไม่พอใจจะทำการต่อไป บริษัทบอร์เนียวจะต้องแจ้งให้บริษัทศรีราชาทุน จำกัด ทราบล่วงหน้าก่อน 2 ปี

6. เมื่อการทำป่าไม้ตามกำหนดเวลา 20 ปีที่ขอพระราชทานขยายสัญญาแล้ว เครื่องจักรและสิ่งของใดๆในที่ป่ารายนี้ จะต้องตกมาเป็นของบริษัทศรีราชาทุน จำกัด เว้นไว้แต่เครื่องจักรที่บริษัทบอร์เนียวยังเก็บค่าสึกหรอไม่ครบ ถ้าบริษัทศรีราชาทุน จำกัดต้องการเครื่องจักรเหล่านั้นไว้ บริษัทศรีราชาทุน จำกัดจะต้องเสียเงินตามทุนที่เหลืออยู่ในเวลานั้นที่ยังหักค่าสึกหรอไม่พอคุ้มทุนเดิม หรือถ้าบริษัทศรีราชาทุนจำกัดไม่ต้องการเครื่องจักรเหล่านั้นไว้ ก็ให้ตกเป็นของบริษัทบอร์เนียว ถ้าบริษัทยังจะทำการต่อไปอีกเกินกำหนด 20 ปี ต้องหักค่าสึกหรอตามสัญญา¹

ต่อมาเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ขอขยายพื้นที่การทำป่าไม้ในเมืองระยองด้วย รวมเข้ากับพื้นที่เดิมแล้ว แบ่งออกเป็น 2 ภาค ภาคที่ 1 ได้รับสัมปทาน 10 ปี และเก็บเนื้อที่อีกภาคหนึ่งไว้เพื่อรักษาพืชพรรณไม้ไว้ เมื่อครบ 10 ปีแล้ว บริษัททำการค้าได้ผลกำไรดีจึงจะให้ทำการภาคที่ 2 ต่อไปอีก 10 ปีได้ นอกจากนั้นยังต้องเว้นเนื้อที่จากชายฝั่งทะเลนั้นขึ้นมาอีก 200 เส้น เพื่อให้ราษฎรทำการเพาะปลูกได้ ส่วนปริมาณการตัดไม้ออกขายนั้น จะต้องตัดไม้ขายให้ได้ปีละ 8,000 ต้น ในระยะ 3 ปีแรก และปีละ 12,000 ต้นในปีต่อไป² พื้นที่ที่ขอสัมปทานตามสัญญาใหม่นั้น มีพื้นที่ประมาณ 600 ตารางไมล์ หรือ 960,000 ไร่ อยู่ในเขตอำเภอพนสนิกม เมืองชลบุรี 2 ใน 3 ส่วน และที่เหลืออยู่เขตอำเภอแกลง เมืองระยอง³

¹ กษ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 “สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ลงวันที่ 29 สิงหาคม ร.ศ. 127.

² แหล่งเดิม

³ กษ. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ. 5.1/1 บริษัทป่าไม้ศรีราชา

การดำเนินงานภายใต้การบริหารของบริษัทบอร์เนียว

เมื่อบริษัทบอร์เนียวได้เข้ามาดำเนินกิจการแทนเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี บริษัทบอร์เนียวก็เริ่มตรวจดูกิจการเดิมและได้ลงทุนเพิ่มขึ้นด้วยการทำสะพานใหม่ต่อออกไปในทะเล เพื่อให้เรือที่มีขนาดใหญ่จอดเทียบได้ และตั้งโรงเลื่อยเพิ่มขึ้นอีก 2 โรง เพื่อให้มีกำลังเลื่อยไม้ได้วันละ 2,000 คิวบิกฟุต¹ นอกจากนั้นยังเพิ่มแท่นเลื่อย แท่นตัดหัวซุง เครื่องยกซุง ขยายเส้นทางรถไฟออกไปอีกจนมีความยาวถึง 30 กิโลเมตร คิดแล้วบริษัทบอร์เนียวได้ลงทุนทำการไปเป็นเงินถึง 1,700,000 บาทเศษ² เมื่อเพิ่มเครื่องจักรในการผลิตแล้วก็สามารถตัดซุง และเลื่อยไม้ออกจำหน่ายได้มากและรวดเร็วขึ้น สำหรับโรงเลื่อยเก่าใช้เลื่อยไม้ 2 อย่าง คือ เลื่อยไม้ดับส่งออกไปยังกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และห้องตลาดต่างๆ และเลื่อยไม้เพื่อใช้ในกิจการของบริษัทศรีราชาทุน จำกัด เช่น สร้างโรงเลื่อย ทำสะพาน ทำที่พักผู้จัดการและที่พักคนงาน³

ไม้ที่ผลิตออกจำหน่ายแบ่งออกเป็น 4 ชนิด คือ

1. ไม้ที่ส่งออกต่างประเทศราคาหนึ่ง เช่น ไม้ที่ส่งไปเมืองลอนดอน ได้ราคาคิวบิกฟุตละ 2 บาท
2. ไม้ที่จะจำหน่ายในกรุงเทพฯ มีปริมาณจำกัดและมีราคาสูง
3. ไม้เบญจพรรณ จะเลื่อยอย่างไม้สิงคโปร์ และจะคิดราคาให้เท่ากับไม้สิงคโปร์ เพื่อจะแข่งขันกับไม้สิงคโปร์
4. ไม้ทำหมอนรถไฟ จำหน่ายตามใบสั่งซื้อที่บริษัทรับไว้ ปีหนึ่งๆสามารถขายได้ถึง แสนท่อน⁴

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 3 มีนาคม ร.ศ.127.

² ไทยน้อย (นามแฝง) จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี โดย เสลา เระจะรุจิ พ.ศ. 2500 หน้า 673

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา

⁴ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา

นอกจากนี้บริษัทบอร์เนียวยังส่งผู้แทนของบริษัทออกไปตรวจกิจการในหลายๆพื้นที่ และได้เขียนรายงานส่งเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี¹ โดยตลอด ผู้แทนของบริษัทบอร์เนียวมี 5 คนได้แก่

1. นาย ซี.เอ.อาร์. แมคอินตอช
2. นาย เอช.ดับบลิว.ฮอด
3. นาย เอลโล
4. นาย รามานาคัน
5. นาย นอร์แมน แปรนติส¹

1.สภาพของป่าไม้ศรีราชา-หุบบอน-หนองจ้อ

ในเดือนตุลาคมและธันวาคม 2449 (ร.ศ. 125) นายฮอดได้เข้าไปสำรวจป่าไม้ที่ศรีราชา และนับไม้ในป่า ทั้งไม้ตะเคียนและไม้ยาง ตั้งแต่ขนาด 8 กำขึ้นไปและไม้อื่นๆตั้งแต่ 6 กำขึ้นไป

ป่าไม้ที่ศรีราชามีไม้ใหญ่จำนวนมาก ทั้งไม้ยาง กระจับปี่ ขายบู ตะแบก ยางแดง สามารถส่งโรงเลื่อยได้ตลอด นอกจากนี้แล้วยังมีไม้ชนิดอื่นอีกกว่า 150 ชนิด

ที่ตำบลหุบบอนมีไม้ตะเคียนประมาณ 4-5 หมื่นต้น

ไม้ตะเคียนเป็นไม้ที่มีชื่อเสียงทั้งในเมืองไทยและพม่า ตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว โดยชาวไทยใช้ทำเรือ สร้างบ้าน และสร้างวัด

การตัดฟันซีกลากไม้ตะเคียนทำโดยเลื่อยด้วยมือ และขนด้วยเกวียน ระหว่างทางที่ขนไม้ ถ้าผ่านชุมชนที่มีผู้คนอาศัยอยู่มาก บางครั้งก็ขายหมดอย่างรวดเร็ว แต่บางครั้งก็ขายไม่หมด เพราะไม้ไม่ได้ดึงออกไปขายต่างประเทศ ไม้ตะเคียนมีความยาวกว่าไม้สัก คือ ไม้สักยาว 5 วา แต่ไม้ตะเคียนยาวถึง 7 วา นอกจากนี้ไม้ตะเคียนยังทนมาก ทั้งทนแดดและฝน มีความเหนียวกว่าไม้สักถึง 3 เท่า

ใน พ.ศ.2449 นี้กำลังสร้างทางรถไฟไปตำบลหุบบอน เพื่อขนไม้ตะเคียนนำส่งโรงเลื่อย

¹ กจ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 4 พฤศจิกายน ร.ศ. 128.

ทางด้านหนองห้อย นายรามานาคันได้สำรวจป่าทางทิศตะวันตกของหนองห้อยซึ่งมีป่าที่บอยู่ 2 ตำบล คือ กะตุม และหนองล้งเล แต่ที่หนองล้งเลนั้นมีไม้ยางแดง ไม้พยอ ไม้ยาง ยางปู้ และ พันจำ เป็นจำนวนมาก และมีไม้ชนิดอื่นๆด้วย นายรามานาคันประมาณจำนวนไม้ยางว่ามีจำนวน ตั้งแต่ 10,000 - 15,000 ต้น ซึ่งจะสามารถตัดส่งโรงเลื่อยได้ถึง 3 ปี

ต่อจากนั้นนายรามานาคันยังเดินทางต่อไปยัง ห้วยแซว แพงกะโคน และเขาเห็นหมอนที่ ห้วยแซว และแพงกะโคน พบว่ามีไม้ยาง ไม้กระบาก ไม้ชัน และไม้ตะแบกมาก มีเนื้อแข็งอย่างดี หลายชนิดด้วยกัน¹

2. การปรับโรงเลื่อย ต่อทางรถไฟและสร้างถนน

นายเอลโล ได้รายงานกิจการด้านโรงเลื่อยว่า โรงเลื่อยเก่าบริษัทศรีราชาทุน จำกัด เป็น โรงไม้ขนาดใหญ่ หลังคามุงด้วยสังกะสี มีเครื่องลากซุงสำหรับลากไม้ซุงขึ้นไปในโรงเลื่อย แทน เลื่อย 2-32 นิ้ว โต๊ะขนาด 18 นิ้ว อาจเลื่อยซุงได้ยาวถึง 45 ฟุต เครื่องไสกบ เครื่องสับ 2 เครื่อง และเตาสำหรับเผาเหล็ก 2 เตา สำหรับซ่อมแซมเครื่องโรงเลื่อย

การต่อโรงเลื่อยนี้ต่อเป็นโรงใหญ่ด้วยไม้หลังคามุงสังกะสี มีแท่นเลื่อยอย่างใหม่ขนาด 78 นิ้ว แท่นเลื่อยวงเคื่อนขนาด 2 ฟุต ก้อน 24 นิ้ว ก้อน 36 นิ้ว กับแท่นตัดหัวซุงด้วย มีเครื่องยก สำหรับยกซุงได้ถึง 5 ต้น สำหรับเครื่องยกนี้ได้ติดตั้งที่โรงเลื่อยเก่า เพื่อความสะดวกในการยกไม้ หนัก แท่นเลื่อยของเก่าอันหนึ่งได้เปลี่ยนใหม่เป็นกรอบ 42 นิ้ว อย่างยกไม้ด้วยไอน้ำและกรอบไม้ กู้ 10-11 นิ้ว ก็นำมาใช้ด้วย

ส่วนทางรถไฟก็มีการจัดการใหม่ แล่นไปได้ถึงหนองห้อย เป็นระยะทาง $9 \frac{3}{4}$ ไมล์ และมี รถไฟ 3 ขบวน กับรถบรรทุกไม้ถึงโรงเลื่อยทุกวัน รถไฟใหม่ที่หุบบอนนั้นมีกำลัง 30 แรงม้า มา จากห้าง บริษัทอิเล็กทรอนิกส์เอนยีเนียร์ริง กัมปนี ใช้การมาแล้ว 5 ปี สำหรับขบวนที่ 3 มี 11-12 แรงม้า ทำที่ห้างเฮวาดอิสเทิน ใช้ขนไม้เข้ม และจะใช้สำหรับบรรทุกไม้ลงเรือ

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา .

การสร้างสะพานใหม่ เพื่อบรรทุกไม้ลงเรือได้ทั้งเวลาน้ำขึ้นและน้ำลง สะพานนี้ยาว 3,500 ฟุต จากโรงเลื่อยยาวเลยเกาะลอยไปถึง 500 ฟุต สูง 10 ฟุต เวลาน้ำลง เสาสะพานทำด้วยไม้อย่างดี คือ ไม้พันจ่า โคนสมอ พะวาคำ มะขามกราย เสม็ดแดง แด้ว เฉิวพริ้ว หัวไม้ใหญ่ มุนซี มะแพน กะทั่งหัน ยางแฉงขนาด 10 นิ้วถึง 24 นิ้ว ไม้ที่ใช้ทำนั้นเป็นไม้ยางเหลือง และทำให้แข็งแรง กว้าง 14 ฟุต ปลายสะพานกว้างออกไปถึง 34 ฟุต มีราว 2 ทางตลอด มีหลักตามทางพอสมควร เพื่อให้เกิดความสะดวกในการบรรทุกไม้ที่ปลายสะพาน ทำไว้ 2 เครื่องสำหรับยกไม้ 3-6 ตัน¹

3. ด้านการตลาด (ทำเล้าไม้)

3.1 ตลาดไม้ทำจีน

นายนอร์แมน แปรนติส สำรวจตลาดไม้ที่ทำจีนและเขียนรายงานว่า ที่ทำจีนมีการค้าไม้ มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้ตะเคียน ไม้เคี่ยม ไม้ยาง ไม้ตะแบกและไม้ลึงคโปร์ ไม้เหล่านี้ส่วนมาก มาจากเมืองระยองและบ้านคอน เป็นไม้ที่เลื่อยด้วยมือ ส่วนการค้าขายใช้วิธีจ่ายเงินสดเป็นส่วน ใหญ่ นายแปรนติสมีความเห็นว่า ทำจีนเป็นเมืองที่รุ่งเรืองและกำลังเจริญขึ้นเรื่อยๆ เพราะฉะนั้น ความต้องการไม้จะเพิ่มขึ้นโดยลำดับ ไม้ที่เป็นที่นิยมใช้กันได้แก่ ไม้ตะเคียน นิยมใช้ต่อเรือ และ สร้างกุฏิพระ ไม้ค้อยนิยมนำมาปลูกบ้านนักเพราะมีความเชื่อเรื่องมีผีสิงอยู่ในไม้ ส่วนไม้เคี่ยมใช้ สำหรับปูพื้นทำน้ำ และสะพานที่ไม่มีกำแพงต้องตากแดด ตากฝน นอกจากนี้ยังใช้ต่อเรือด้วย สำหรับไม้ยางและไม้ตะแบกใช้สำหรับปลูกบ้าน

ที่ทำจีนมีโรงขายไม้อยู่ 4-5 โรง บางโรงสามารถขายได้ปีละประมาณ 10,000 บาทแต่บาง โรงขายได้ประมาณ 4-5 หมื่นบาทต่อปี ไม้ที่ขายได้มากคือ ไม้ยาง ไม้ที่ขายได้ที่ทำจีนคิดเป็นเงิน ประมาณ 100,000 บาทต่อปี

3.2 ตลาดไม้ที่แม่กลองและบางนกแขวก

ไม้ที่ใช้กันอยู่ในเมืองนี้ ส่วนใหญ่มาจากบ้านคอน และเป็นไม้ที่เลื่อยด้วยมือ ส่วนไม้ ศรีราชาที่มีขายบ้าง 2-3 ราย การนำไม้จากศรีราชามาขายต้องเสียค่าใช้จ่ายครั้งละ 200 บาท เป็นค่า เรือที่มีระวางบรรทุก 30 ตัน เงินจำนวนนี้รวมไปถึงค่าขนไม้ลงเรือและขนขึ้นเรือด้วย

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา

นายแปรณดิสมิมีความเห็นว่า การค้าไม้ที่แม่กลองและบางนกแขวกนี้ บริษัทศรีราชาทุน จำกัดควรจะให้หลงจู้จู้ ซึ่งเป็นตัวแทนขายน้ำมันปิโตรเลียม เป็นตัวแทนผูกขาด โดยหลงจู้จู้ยินยอมให้ใช้โรงเก็บไม้ของเขาเป็นที่เก็บไม้ศรีราชา และรับปากว่าจะระวางไม้ให้ไม้ศรีราชาคาด แคลด ตกฝน ทั้งยังรับรองว่าจะสร้างท่าขนถ่ายไม้ไว้สำหรับลำเลียงไม้ศรีราชาขึ้นจากเรือ เพื่อความสะดวกในการขนถ่าย ในการนี้เขาจะเรียกค่าใช้ท่าในอัตราร้อยละ 2 ค่าใช้ข่า(โซหู้) เรือ และค่าคอมมิสชั่นร้อยละ 10 และเมื่อเขาได้รับไม้แล้วจะจ่ายเงินสดให้ร้อยละ 50 ของบัญชีไม้ จากนั้นจะทำบัญชีการขายไม้ส่งบริษัทศรีราชาทุน จำกัดทุก 15 วัน

3.3 ตลาดไม้ที่ราชบุรี

การค้าไม้ที่ราชบุรีเป็นกิจการใหญ่อย่างหนึ่งแต่ไม่ใหญ่เท่าที่ทำจีนและแม่กลอง ในเมืองนี้มีโรงเลื่อยหลายแห่ง ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้มาจากเมืองกาญจนบุรี ได้แก่ ไม้แดงขนาดนิ้วครึ่ง ไม้หน้า 12 ฟุต กว้าง 10 นิ้ว กว้าง 3/4 นิ้ว ไม้ระแนงขนาดธรรมดาขายดี ส่วนไม้สังกะสีไม่ค่อยเป็นที่นิยม เพราะเนื้อไม้ดีมีแต่คนจนซื้อไปใช้ ส่วนไม้ศรีราชานั้นเจ้าของร้านขายไม้บางแห่งบอกว่าไม่เคยได้ยินเลย ส่วนเจ้าแก้วหวีซึ่งเป็นตัวแทนขายไม้ศรีราชาที่เมืองนี้ก็มีไม้ศรีราชาไม่มากนักและขายไม่ค่อยดี ในเดือนที่มีการขายไม้ได้มาก คือ เดือนกุมภาพันธ์และพฤษภาคมนั้น ขายได้ประมาณเดือนละ 1,000 -2,000 บาทเท่านั้น ไม้สำคัญที่ขายกันในตลาดได้แก่ ไม้แดงและไม้เต็งรัง ซึ่งมาจากราชบุรี และกาญจนบุรี

3.4 ตลาดไม้ที่ตำบลปากลัด คลองบางหลวงและคลองบางกอกน้อย

การสำรวจตลาดไม้ที่ปากลัด คลองบางกอกใหญ่และคลองบางกอกน้อยของนายแปรณดิสมิพบว่า ที่ตำบลปากลัดมีพ่อค้าไม้เพียงคนเดียว เป็นที่รู้จักของคนในละแวกนั้นเป็นอย่างดี ชื่อ นายทองหล่อ นายทองหล่อให้ข้อมูลว่า เขาขายไม้ได้ประมาณปีละ 5,000 บาท เป็นไม้ตะแบกเสีย 4,000 บาท ไม้ยาง 1,000 บาท ไม้ตะแบกซื้อมาจากปากเกร็ด ส่วนไม้ยางซื้อจากเรือบรรทุกไม้ซึ่งมาจากเมืองระยอง ถ้าเขารับเป็นตัวแทนไม้ศรีราชาโดยได้ผูกขาดตั้งแต่พระโขนงจนถึงสมุทรปราการแล้ว เชื่อว่า จะทำกำไรได้ดี นอกจากนั้นยังได้แนะนำให้บริษัทศรีราชาทุน จำกัด เปลี่ยนชื่อไม้ตะเคียนเป็นไม้เทียม เพื่อจะได้ลบล้างความเชื่อของประชาชนในเรื่องผีสิงในไม้ตะเคียนได้บ้าง

ทางด้านคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่ มีพ่อค้าไม้เต็งรังที่มาจากเมืองกาญจนบุรี มาก เกือบทุกบ้านมีร้านเล็กๆสำหรับขายไม้ แต่ไม้เลื้อยแล้วไม่ค่อยมีคนขายมาก ร้านไม้ใหญ่ในแถบนี้ ได้แก่ ร้านเฮียบขุน

คลองบางกอกน้อยมีผู้ขายไม้เพียง 3 รายเท่านั้น 1 ใน 3 นี้ คือ นายเสริม เป็นคนมีฐานะ มั่งคั่ง นายแปรนติสเชื่อว่า เขาน่าจะเป็นตัวแทนของบริษัทศรีราชาทุน จำกัดได้คนหนึ่ง ขณะนั้น เขาขายไม้ได้ปีละประมาณ 6,000 บาท

3.5 ตลาดไม้ที่กรุงเก่า

นายแปรนติสได้ไปสำรวจตลาดไม้ที่กรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) ได้พบเจ้าแ่งตง ซึ่งมีโรงเลื่อย ขายไม้สิงคโปร์ได้ประมาณปีละ 10,000 บาท นอกจากไม้สิงคโปร์แล้วยังขายไม้สัก ไม้ตะแบก นายแปรนติสมีความเห็นว่า ถ้าบริษัทศรีราชาทุน จำกัด จะขายไม้แข่งกับสิงคโปร์ที่นี้แล้ว เจ้าแ่งตงจะเป็นตัวแทนให้บริษัทได้อย่างดี เพราะมีความชำนาญในการค้าไม้มานาน ทั้งยังมีสถานที่กว้างขวางเพียงพอที่จะจัดการกับไม้ศรีราชาที่ส่งไปได้ ส่วนการขนส่งเจ้าแ่งตงแนะนำให้ส่งทางรถไฟ แต่ควรจะกราบบังคมทูลขอพระมหากรุณาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงลดหย่อนค่าระวางรถไฟสำหรับไม้ศรีราชา แต่นายแปรนติสมีความเห็นว่าควรจะรีบส่งไม้ไปทางน้ำโดยเร็ว นอกจากนั้นเจ้าแ่งตงยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับขนาด ไม้ที่มีผู้ต้องการมาก พร้อมราคาซื้อขายที่ดำเนินอยู่ขณะนั้น

3.6 ตลาดไม้ที่นครปฐม

ที่นครปฐมมีพ่อค้าไม้รายใหญ่ 2 ราย คือ เจ้าแ่งจ๊วกและเจ้าแ่งเปี้ยว เจ้าแ่งจ๊วกมีโรงขาย ไม้ยูรีมคลองขายได้ปีละประมาณ 10,000 - 15,000 บาท ไม้ที่ขายมี ไม้ตะแบก ไม้ตะเคียน ไม้รัง ไม้ยาง และไม้อื่นๆรวมทั้งไม้สิงคโปร์ด้วย เจ้าแ่งเปี้ยวก็ขายไม้ตะแบก ไม้รัง ไม้วา และไม้ชนิดอื่นๆ เช่นกัน ไม้ส่วนใหญ่ซื้อมาจากพระปฐม การขนส่งใช้ได้ทั้งทางน้ำและทางรถไฟ การขนส่งทางน้ำสะดวกในฤดูฝน

การขายไม้ในเมืองนี้มีทั้งแบบเงินสดและเงินเชื่อ แต่ร้านทั้งสองนี้ซื้อไม้โดยใช้เงินสดเท่านั้น

เจ้าแ่งทั้งสองคนนี้ต้องการที่จะขายไม้ศรีราชาเหมือนกัน เพราะเห็นว่าเป็นไม้ที่เลื่อยด้วยเครื่องจักร มีความเรียบเสมอกัน ผู้ซื้อคงจะพอใจมากกว่าไม้ที่เลื่อยด้วยมือ นายแปรนติสจึงแนะนำให้เจ้าแ่งทั้งสองไปดูไม้ศรีราชาที่กรุงเทพฯ

นับแต่บริษัทบอร์เนียวได้เข้ามาบริหารกิจการของบริษัทศรีราชาทุน จำกัดแล้ว ได้เปิดโรงเลื่อยเพิ่มขึ้นซึ่งทำให้สามารถเลื่อยไม้ได้เดือนละ 750 ตัน ตันหนึ่งได้ไม้ 50 คิวบิกฟุต กิดเฉลี่ยได้ไม้วันละ 1,250 คิวบิกฟุต เฉลี่ยราคาไม้คิวบิกฟุตละ 1 บาท ในส่วนเครื่องลากไม้และยกไม้สั่งซื้อมาจากอเมริกา และได้ใช้เครื่องจักรนี้ลากไม้ได้วันละไม่ต่ำกว่า 30 ตัน สามารถยกไม้ขนาดโตได้ถึง 20 ก่า

3.7 ตลาดต่างประเทศ

นายแปรณิศ ผู้จัดการบริษัทศรีราชาทุน จำกัด กล่าวว่า ราคาไม้ที่ส่งออกไปขายที่อินเดียได้ราคาดีกว่าที่ส่งขายในกรุงเทพฯ เพราะตลาดอินเดียรู้จักไม้ศรีราชากันอย่างกว้างขวาง ส่วนตลาดที่ลอนดอนกำลังส่งออกไปตีตลาด โดยในระยะเริ่มต้น ได้ราคาสูงถึงคิวบิกฟุตละ 2 บาท¹ และมีความคิดที่จะส่งเครื่องลากและยกไม้มาเพิ่มอีกเครื่องหนึ่งโดยมีจุดประสงค์ว่า จะสามารถเลื่อยไม้ได้วันละ 6,000 คิวบิกฟุต เนื่องจากขณะนั้น โรงเลื่อยศรีราชาผลิตไม้ไม่ทันกับความต้องการของผู้ซื้อ²

ต่อมาบริษัทได้ส่งไม้ชิ้นออกไปจำหน่ายที่ประเทศอังกฤษและอินเดียเพิ่มขึ้น นับว่าเป็นการเปิดตลาดทั้งสองประเทศได้แล้ว บริษัทบอร์เนียวได้ส่งวิศวกรออกไปตรวจเครื่องจักรในโรงเลื่อยเพื่อให้สามารถเลื่อยไม้ได้ประมาณวันละ 100 ตัน และคิดจะเพิ่มโรงเลื่อยขนาดใหญ่ขึ้นอีก³

นอกจากนั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีและบริษัทบอร์เนียว ยังได้ขอพระราชทานพระมหากรุณานุเคราะห์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ซื้อไม้กระยาเสยจากจากโรงเลื่อยศรีราชาเพื่อใช้ในราชการ เพื่อให้การทำป่าไม้ที่บริษัทศรีราชาทุน จำกัด กับบริษัทบอร์เนียวดำเนินการอยู่ได้รับผลประโยชน์มากขึ้น ในเรื่องนี้เจ้าพระยาสมรเทศาภิบาลและพระเจ้านั่งยองเธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ต่างให้และประทานความเห็นดังนี้

¹ กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 6 เมษายน ร.ศ. 129.

² แหล่งเดิม

³ กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 6 ตุลาคม ร.ศ. 129.

เจ้าพระยามรราชมีความเห็นว่า สมควรที่จะช่วยอุดหนุนไม้ศรีราชา แต่มีข้อควรพิจารณา 2 ประการคือ ถ้าจะขายไม้ศรีราชาให้แก่ข้าราชการโดยไม่อาศัยประชาชนทั่วไปแล้ว อาจจะได้ผลประโยชน์ไม่เพียงพอประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ผู้ซื้อต่างบ่นกันว่า บริษัทศรีราชาส่งไม้ไม่ทันกับความต้องการที่สั่งซื้อ เพราะฉะนั้นผู้ซื้อจึงจำเป็นต้องหันไปซื้อไม้สิงคโปร์และสังกะสีที่มีขายอยู่ทุกหนทุกแห่ง ถ้าบริษัทศรีราชาต้องการที่จะตลาดเหมือนไม้สิงคโปร์ จะต้องปรับปรุงเรื่องการผลิตและส่งไม้ให้ทันกับความต้องการของผู้ซื้อ¹

ส่วนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงมีพระวินิจฉัยว่า ควรจะอุดหนุนไม้ศรีราชาเช่นกัน แต่ทรงให้ข้อคิดในการซื้อไม้ศรีราชาทั้งด้านผู้ขายและผู้ซื้อว่า ผู้ขายนั้นบริษัทศรีราชามีตัวแทนจำหน่ายหลายแห่ง ต้องระวังมิให้ผู้ขายเอาไม้สิงคโปร์มาปนกับไม้ศรีราชา ในข้อนี้ นายเอตี ผู้จัดการบริษัทบอร์เนียว กล่าวว่า สามารถแก้ไขได้โดยให้ผู้ซื้อส่งโดยตรงจากบริษัทบอร์เนียว ส่วนทางด้านผู้ซื้อ ข้อที่ต้องระวังคือ ถ้าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไม่ได้เป็นผู้ซื้อเอง แต่ส่งเจ้าหน้าที่ผู้น้อยออกไปซื้อหรือให้ผู้อื่นส่งไม้ อาจจะไม่ซื้อไม้สิงคโปร์แล้วกลับมาเบิกเงินตามราคาไม้ศรีราชา ก็จะเป็นการเสียประโยชน์ของทางบ้านเมือง จึงควรระวังในการซื้อไม้ ส่วนกระทรวงที่ควรซื้อไม้กระยาเลยเพื่อใช้ในราชการมากๆ ได้แก่ กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงนครบาล และกระทรวงวัง²

บริษัทบอร์เนียวได้เข้ามาบริหารกิจการป่าไม้ศรีราชาอยู่ 4 ปีครึ่ง ได้ลงทุนไปเป็นอันมาก แต่ยังไม่เห็นผลประโยชน์ไม่ได้ ประกอบกับเวลาตามสัญญาทำป่าไม้เหลือเพียง 5 ปีครึ่งเท่านั้น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงได้ยื่นหนังสือถึงเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในปี พ.ศ. 2456 เพื่อขออนุญาตขยายเนื้อที่ป่าทางทิศตะวันออกจากเขตในสัญญาออกไปอีก 400 เส้น และขอขยายเวลาในการทำป่าไม้ออกเป็นเวลา 20 ปี เจ้ากรมป่าไม้เห็นว่ากิจการของบริษัทศรีราชาดำเนินมาอย่างเรียบร้อย จึงเห็นสมควรผ่อนผันให้ตามที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีขออนุญาต³ ดังนั้นจึงได้มีการทำสัญญาใหม่ในปี พ.ศ. 2458

338. 644

6464 น

116500

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 5.1/1 เจ้าพระยามรราชกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 5.1/1 พระเจ้าน้องยาเธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ. 5.1/1 พระยามหาอำมาตยาธิบดี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 49/5344 ลงวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2458.

บริษัทบอร์เนียวลอนตัว

อีก 6 ปีต่อมา (12 มิถุนายน 2464) บริษัทบอร์เนียวได้แจ้งแก่พระยาสุรศักดิ์มนตรีว่า บริษัทขาดทุน ขอให้บริษัทศรีราชาทุน จำกัด ใช้เงินจำนวน 500,000 บาท ให้แก่บริษัทบอร์เนียว และแจ้งอีกว่า ถ้าบริษัทศรีราชาทุน จำกัด ไม่สามารถให้หนี้ให้แก่บริษัทบอร์เนียวภายใน 1 เดือน จะให้ศาลบังคับให้บริษัทศรีราชาทุน จำกัด สัมละลาย บริษัททั้งสองเกิดขัดแย้งกันจนถึงชั้นฟ้องศาล ในที่สุดศาลฎีกาก็ตัดสินให้บริษัทศรีราชาทุน จำกัด ชนะคดี เพราะปฏิบัติถูกต้องตามสัญญาทุกประการ¹ จากนั้นบริษัทศรีราชาได้ฟ้องบริษัทบอร์เนียวกลับในข้อหา ไม่ทำการให้ครบกำหนดสัญญา และเรียกค่าเสียหายเป็นเงิน 2,700,000 บาท เงินจำนวนนี้เป็นเงินทุนของบริษัทศรีราชาทุน จำกัด และถือเป็นผลประโยชน์ที่บริษัทศรีราชาทุน จำกัด ควรจะได้รับ ในระหว่างที่บริษัทบอร์เนียวดำเนินการ แต่ในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็ยอมความกัน โดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้เสนอทางเลือกให้นายอาดัม ซึ่งเป็นผู้จัดการบริษัทบอร์เนียว 2 ประการด้วยกัน คือ

ประการแรก ขายกิจการให้บริษัทบอร์เนียวเป็นเงิน 2,700,000 บาท

ประการที่สอง คืนสัมปทานให้บริษัทศรีราชาทุน จำกัด โดยบริษัทศรีราชาทุน จำกัด จะให้ค่าตอบแทน 300,000 บาท

ในที่สุดบริษัทบอร์เนียวยอมคืนสัมปทานให้บริษัทศรีราชาทุน จำกัด ผ่อนใช้เงิน 300,000 บาท ภายใน 5 ปี โดยปีที่ 1 ไม่คิดดอกเบี้ย ปีที่ 2 - ปีที่ 4 คิดดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อปี ปีที่ 5 คิดดอกเบี้ยร้อยละ 8² ถ้าชำระหนี้ไม่ครบ สัมปทานจะกลับคืนไปเป็นของบริษัทบอร์เนียว³

บริษัทบอร์เนียวคืนสัมปทานให้ในวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2465 และได้ถอนตัวออกจากการบริหารงานของบริษัท และเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้เข้ามาดำเนินการในฐานะผู้จัดการอีกครั้ง

¹ ไทยน้อย (นามแฝง) จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี. โดย เสถา เรขะรุจิ 2500 หน้า 673-675

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ. 2.33/6 หนังสือชี้แจงผู้ถือหุ้นส่วนบริษัทศรีราชาทุน จำกัด ลงวันที่ 10 มีนาคม 2469

³ กจข. เอกสารส่วนบุคคล 2.33/6 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ 26 ตุลาคม 2470

เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีรับงานต่อจากบริษัทบอร์เนียวนั้น บริษัทศรีราชาฯ ไม่มีเงินทุนเลย เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงได้เรียกประชุมคณะกรรมการเพื่อปรึกษาเรื่องการค้าเงินการ พระยาภักดีนรเศรษฐ์ได้ขอรับช่วงทำกิจการต่อไป แต่ที่ประชุมไม่ตกลงกลับมีมติให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้ดำเนินการต่อไป¹ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงต้องวิ่งเต้นกู้หนี้ยืมสินโดยเอาบ้านและหุ้นส่วนตัวของท่านเป็นประกัน เมื่อได้เงินแล้วจึงดำเนินการต่อไป²

ในเดือนพฤศจิกายน 2465 - ธันวาคม 2466 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่บริษัทศรีราชาฯรับช่วงงานจากบริษัทบอร์เนียว ยอดบัญชีแจ้งว่าบริษัททำกิจการขาดทุน 54,189 บาท 95 สตางค์ หลังจากนั้นสถานการณ์ดีขึ้นโดยลำดับ กล่าวคือ

เดือนมกราคม 2467 - ธันวาคม 2467 กำไร 124,313.14 บาท

เดือนมกราคม 2468 - ธันวาคม 2468 กำไร 181,900.84 บาท

เดือนมกราคม 2469 - ธันวาคม 2469 กำไร 245,445.22 บาท

เมื่อหักเงินทุนออกแล้ว 4 ปี ได้กำไรสุทธิ 496,469.15 บาท ซึ่งยังไม่ได้คิดกำไรตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2470 - ธันวาคม 2470 แต่คาดว่าท้ายที่สุดจะได้กำไรประมาณ 200,000 บาท³

นับแต่บริษัทศรีราชาได้สัมปทานเข้าทำป่าไม้ที่ตำบลศรีราชา จากรัฐบาล ถึงพ.ศ.2470 รวม 23 ปีเศษ บริษัทได้ตัดฟัน ชักลากไม้และได้เสียค่าภาคหลวงคิดเฉลี่ยตั้งแต่ พ.ศ. 2464 - 2468 ดังนี้

ไม้ยาง 6,568 ท่อนเป็นไม้ 644,582 คิวบิกฟุต (ทั้งท่อน) ค่าภาคหลวง 19,337 .45 บาท

ไม้ตะเคียน 1,101 ท่อนเป็นไม้ 92,174.9 คิวบิกฟุต ค่าภาคหลวง 2,244.95 บาท

ไม้อื่นๆ 1,654 ท่อน เป็นไม้ 118,693 คิวบิกฟุต (ทั้งท่อน) ค่าภาคหลวง 1,800.59 บาท

รวม 9,323 ท่อนเป็นไม้ 855,449.9 คิวบิกฟุต ค่าภาคหลวง 23,382 บาท 99 สตางค์

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 รายงานการประชุมใหญ่วิสามัญ ครั้งที่ 3 ของบริษัทศรีราชา จำกัด ลงวันที่ 28 กันยายน 2465

² กจช. เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ. 2.93/6 สำเนาฎีกาของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เรื่องบริษัทศรีราชา จำกัด 18 กุมภาพันธ์ 2470

³ แผลงเดิม สำเนาฎีกาของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เรื่องบริษัทศรีราชา ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2470

บทที่ 3

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

1. ปัญหาด้านการบริหารงาน

บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชาถือกำเนิดขึ้นจากการที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมาพักรักษาตัวที่เกาะลอย ศรีราชา ตามคำแนะนำของแพทย์ ได้มาเห็นความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ที่ศรีราชา จึงเกิดความคิดที่จะใช้เครื่องจักรเลื่อยไม้ออกขาย โดยหวังว่าจะเป็นธุรกิจที่ทำรายได้ดี การดำเนินการในระยะแรก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้บริหารงานเอง โดยมีนายอุณาตติเป็นผู้ช่วย แต่เนื่องจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไม่มีความรู้เกี่ยวกับการทำป่าไม้เพียงพอ เพราะท่านมิใช่พ่อค้า ท่านรับราชการทหารมาตลอดชีวิตราชการของท่าน ท่านจึงไม่รู้และเข้าใจวิธีดำเนินการธุรกิจป่าไม้

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้มอบหมายให้นายอุณาตติ ซึ่งเป็นผู้ช่วยเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับป่าไม้ทั้งหมด ทั้งที่นายอุณาตติเองก็ไม่มีความรู้เพียงพอ เขาสั่งซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆอย่างขาดความรู้ความเข้าใจ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเองก็ไม่ใส่ใจเป็นธุระในเรื่องป่าไม้เท่าที่ควร กลับเอาทุนส่วนหนึ่งไปสร้างถนน โรงแรม และทำที่พักให้ฝรั่งเช่า¹ จนกระทั่งนายอุณาตติถึงแก่กรรมลง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีขาดผู้ช่วย การงานหยุดชะงัก เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆเสียหายไปมาก ต่อมาเมื่อมีผู้แนะนำให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไปชวนหลวงอุดรภักษ์พาณิชย์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับป่าไม้และมีทุนมาร่วมลงทุนด้วย เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงไปชวนหลวงอุดรภักษ์พาณิชย์ให้มาเข้าหุ้นด้วย โดยมีข้อตกลงว่า เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียินยอมมอบอำนาจให้หลวงอุดรภักษ์พาณิชย์บริหารกิจการได้ตามที่เห็นสมควร จะลงทุนมากน้อยเท่าไร จะส่งอะไร ทำอะไร หรือจะจัดการเกี่ยวกับกิจการป่าไม้อย่างไร เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไม่ได้มีส่วนรู้เห็นเลย จนกระทั่งโรงเลื่อย เลื่อยไม้ ออกขายได้ในเวลาต่อมา² ในด้านผู้จัดการนั้นแต่เดิมจะให้หลวงจิตจ้านงค์ออกไปจัดการ เพราะหลวงจิตจ้านงค์มีความรู้ความเข้าใจในการทำป่าไม้ แต่หลวงจิตจ้านงค์ก็มีได้ออกไปจัดการ เนื่องจากท่านอายุมากแล้ว

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 กรมหมื่นสรรพศาสตร์สุภกิจ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

² แหล่งเดิม

จึงมอบให้พระยามหิบาลบริรักษ์ไปเป็นผู้จัดการ¹ แต่การงานไม่เรียบร้อย โรงเลื่อยที่สร้างขึ้นยัง
เลื่อยไม้ไม่ได้การตัดไม้ในป่าก็ไม่สำเร็จ² ต่อมาเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ว่าจ้างนาย เอ.วี.เค.
เยซซ ซึ่งท่านกล่าวว่าเป็นผู้ชำนาญการค้าขาย มาจัดการบริษัทศรีราชา ท่านหวังว่าการงานของ
บริษัทจะเรียบร้อย³

นับแต่หลวงอุดรภักษ์พาณิชย์มาเข้าหุ้นดำเนินกิจการเป็นเวลา 6 ปี ไม่เคยมีบัญชีแสดงให้
รู้ว่ามีกำไรหรือขาดทุนอย่างไร เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ถามก็บอกแต่ว่าบริษัทขาดทุนไป
500,000 บาท โดยไม่มีหลักฐานแสดงให้เห็น ซึ่งถือว่าเป็นความบกพร่องผิดวิสัยพ่อค้าอย่างยิ่ง เมื่อ
เกิดความขัดแย้งกันด้วยเรื่องผลประโยชน์ ทั้งกิมเซ่งหลีของหลวงอุดรภักษ์พาณิชย์ขอถอนตัว
ออกจากการร่วมหุ้นกับบริษัทศรีราชา เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงต้องขวนขวายหาหุ้นส่วนใหม่
ครั้งแรกห้างบอมเบย์มีความสนใจกิจการป่าไม้ศรีราชา เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงมอบหน้าที่ให้
นายคิลกี หาทางชักนำบริษัทบอมเบย์ให้มาเข้าหุ้นด้วย และคิดจะมอบกิจการให้บริษัทบอมเบย์
ดำเนินการ⁴ แต่ตกลงกันไม่ได้ ในที่สุดบริษัทบอร์เนียวได้มาเข้าหุ้นกับบริษัทศรีราชา และ
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้มอบให้บริษัทบอร์เนียวเป็นลูกช่วงจัดการเกี่ยวกับกิจการไม้ต่อไปเลย
โดยมีข้อตกลงว่า จะแบ่งผลประโยชน์กันคนละครึ่ง จากนั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีก็วางมือจาก
กิจการ โดยมีความเชื่อมั่นว่า กิจการป่าไม้ของท่านจะประสบความสำเร็จดังปรากฏในคำกราบ
บังคมทูลว่า

“...ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระบรมราชทานตรวจดูการงานที่เขา
(บริษัทบอร์เนียว)ทำ และเริ่มจะทำลงไปนั้น เห็นด้วยเกล้าฯว่า เป็นการ
ใหญ่โตมาก อาจจะเป็นประโยชน์ ภายหน้าอีกนาน เห็นด้วยเกล้าฯว่าจะเป็น
ผลแก่หุ้นส่วนดีกว่าบริษัทอื่น...”⁵

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 พระเจ้าน้องยาเธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมขุนสมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 24 สิงหาคม ร.ศ. 124

³ แหล่งเดิม

⁴ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมขุนสมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 18 มีนาคม ร.ศ.125

⁵ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 3 มีนาคม ร.ศ.129

หรือ

“...การบริษัทศรีราชาทุนจำกัดนี้เห็นด้วยเกล้าฯว่า นับวันจะเป็นบริษัทอัน
เจริญ ผลดียืดยาวบริษัทหนึ่งในสยาม...”¹

และ

“...เป็นที่หวังได้แน่ว่า การข้างหน้าจะมีผลดีขึ้นทุกที...”²

ข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมิใช่แค่ธุรกิจ ท่านมองธุรกิจอย่าง
ผิวเผิน เมื่อบริษัทดำเนินกิจการไปได้ ท่านก็เชื่อว่ากิจการป่าไม้ของท่านจะขยายตัวรุ่งเรืองต่อไป
มิได้มองรายละเอียดหรือเตรียมรับสถานการณ์ที่อาจจะพลิกผันแปรได้ตลอดเวลา แทนจะกล่าวได้
ว่าท่านไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินการเลย บริษัทบอร์เนียวคงมีความคิดเห็นเช่นนี้ เพราะตลอด
เวลาที่บริษัทบอร์เนียวดำเนินการนั้น บริษัทฯไม่ได้แบ่งกำไรให้แก่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเลย ทั้ง
ยังไม่ยอมฟังเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีที่อ้างว่าท่านได้ลงทุนไปในกิจการนี้มิใช่น้อย ท่านควรจะได้
รับส่วนแบ่งกำไรด้วย แต่เนื่องจากบริษัทบอร์เนียวเข้ามาดูแลกิจการในช่วงที่เครื่องจักรและ
โรงเลื่อยเก่าของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเสียหายจนแทบจะใช้งานไม่ได้ บริษัทบอร์เนียวต้องเป็น
ฝ่ายออกทุนซื้อเครื่องจักรใหม่ และเป็นกำลังในการจัดการป่าไม้ จนสามารถเลื่อยไม้ส่งออกขายได้
สำเร็จ เมื่อขายไม้ได้เงินแล้ว บริษัทบอร์เนียวก็เก็บเงินนั้นไว้เป็นของตน เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีก็
ได้แต่รอว่าเมื่อไรบริษัทบอร์เนียวจะแบ่งผลประโยชน์ให้ท่าน แต่เมื่อไม่มีทีท่าว่าจะแบ่งกำไรให้
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีทนไม่ไหวจึงสอบถามขึ้น จึงได้รับคำตอบว่าบริษัทขาดทุน ซึ่งเจ้าพระยา
สุรศักดิ์มนตรีก็ไม่เข้าใจ จนเกิดการฟ้องร้องเป็นความกัน เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแม้จะชนะคดีแต่
ต้องเสียเงินให้บริษัทบอร์เนียวเพื่อที่ท่านจะได้กลับเข้าไปดูแลกิจการของตนอีกครั้ง

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมขุนสมมตอมรินทร์ ลงวันที่ 3 มีนาคม ร.ศ.127

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 พฤศจิกายน ร.ศ.128

2. ปัญหาด้านแรงงาน

นอกจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจะขาดความรู้ในการทำป่าไม้แล้ว ท่านยังประสบปัญหาในเรื่องแรงงานในการดำเนินการอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้สัมปทานทำป่าไม้แล้วได้ห้ามราษฎรบางหมู่บ้านไม่ให้เข้าไปตัดไม้และหาของป่าอีก ทำให้ราษฎรบางหมู่บ้านไม่พอใจ ทั้งนี้เนื่องจากราษฎรที่อยู่บริเวณใกล้ป่าสัมปทานของท่าน เช่น แดบอ่างศิลา บางละมุง ซึ่งมีอาชีพหลักในการทำประมง และเพาะปลูก เมื่อหมดฤดูกาลหรือเกิดความแห้งแล้ง ก็มักจะเข้าไปหาผลผลิตจากป่ามาขายแทนผลผลิตที่เสียไป หรือเพื่อเพิ่มพูนรายได้ของตน แต่เมื่อบริษัทป่าไม้ศรีราชาได้รับสัมปทานแล้ว ราษฎรเหล่านั้นไม่สามารถเข้าไปหาผลประโยชน์ได้เหมือนเดิม ก็ไม่พอใจมีการยุยงไม่ให้ผู้คนบริเวณใกล้เคียงไปเป็นลูกจ้างของบริษัท บริษัทขาดแรงงานในการดำเนินกิจการป่าไม้และเลื่อยไม้ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีต้องไปจ้างแรงงานมาจากจังหวัดอุบลราชธานีและจ้างชาวจีนเข้ามาทำงานเป็นแรงงานแทน ทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น² นอกจากนี้ราษฎรที่ไม่พอใจก็ได้ร้องเรียนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อคราวเสด็จตรวจราชการในบริเวณนั้น³ พระองค์ทรงรับเรื่องไปปรึกษาเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียอมผ่อนผันให้ราษฎรเข้าไปหาประโยชน์ในป่าได้ เช่น การหายาง ไม้ ชัน ไม้เพื่อเลี้ยงชีพเท่านั้น ไม่ยอมให้ตัดไม้จำนวนมากเพื่อแข่งขันกับบริษัท

จากปัญหาดังกล่าวซึ่งเกี่ยวพันกับการประกอบอาชีพของราษฎร ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรป่าไม้ ปัญหานี้จึงเป็นข้อคิดเห็นสำคัญที่รัฐบาลต้องนำไปเป็นข้อมูลในการทำสัญญาครั้งต่อไป

ดังนั้นในปี พ.ศ.2458 เมื่อบริษัทศรีราชาทูน จำกัด ได้ต่อสัญญาเช่าทำป่าไม้กระยาเลยอีกครั้งหนึ่ง รัฐบาลก็ได้นำข้อมูลดังกล่าวมาเป็นข้อสัญญาระบุให้บริษัทปฏิบัติตาม โดยเพิ่มสาระลงในสัญญาดังนี้

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 17 มีนาคม ร.ศ.124

² กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา

³ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/39 จดหมายเหตุรายวัน เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ไปตรวจราชการเมืองชลบุรี ฉะเชิงเทรา มกราคม ร.ศ.119

⁴ สุดใจ พงศ์กล้า มณฑลปราจีนบุรีสมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ.2436-2438) หน้า 132

กำหนดให้บริษัทมีอำนาจสิทธิขาดที่จะตัดฟันไม้ในบริเวณที่ระบุไว้ในสัญญาออกขายได้เป็นเวลา 10 ปี โดยต้องเว้นที่ชายทะเลที่ยื่นจากฝั่งขึ้นไป 200 เส้น เพื่อให้ราษฎรในท้องถิ่นนั้นมีที่ทำไร่ไถนาและเพาะปลูกได้ และจากข้อ 8 ได้กำหนดว่า ถ้าราษฎรคนใดจะขอตัดไม้ด้วยสาเหตุหนึ่งสาเหตุใดแล้ว เช่นขอตัดไม้ไปปลูกบ้าน สร้างวัดและซื้อขายประกอบอาชีพแล้วต้องขออนุญาตจากกระทรวงมหาดไทยก่อน เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ราษฎรจะเข้าไปตัดไม้ได้ โดยที่บริษัทไม่มีสิทธิหวงหรือเรียกร้องค่าเสียหายใดๆทั้งสิ้น¹ เมื่อรัฐบาลเข้ามาใกล้เกลี้ย ความขัดแย้งระหว่างบริษัทศรีราชากับราษฎรก็ยุติลง

3. ปัญหาการขาดความรู้และทักษะในการดำเนินธุรกิจ

ตลอดเวลาที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีดำเนินงานกิจการป่าไม้นั้น ท่านขาดความรู้ความชำนาญในเรื่องของป่าไม้ ท่านใช้ชีวิตหาผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในกิจการป่าไม้เข้ามาเป็นหุ้นส่วนครั้งแล้วครั้งเล่า เมื่อได้ผู้มารับช่วงกิจการไปแล้ว ท่านก็จะวางมือคอยรับผลประโยชน์ที่คาดว่าเขาจะแบ่งให้ในฐานะผู้เป็นเจ้าของสัมปทานริเริ่มและลงทุนในเบื้องต้น แต่ก็ต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบตลอดมา นับแต่ห้างกิมเซ่งหลีซึ่งท่านเชื่อว่าจะทำให้กิจการของท่านรุ่งเรืองและร่ำรวยได้ แต่การณ์ก็มีได้เป็นไปดังที่คาดหวัง ในที่สุดท่านเห็นแก่ความเป็นเพื่อนยอมเสียเงินให้แก่ห้างกิมเซ่งหลีเพื่อยุติเรื่องราวความบาดหมาง ครั้นมาถึงบริษัทบอร์เนียวซึ่งเป็นความหวังใหม่ของท่าน ท่านก็มอบความไว้วางใจในการบริหารกิจการ และคอยช่วยเหลือติดต่อกับทางรัฐบาล แต่ปรากฏว่าบริษัทบอร์เนียวก็เข้ามาครอบงำเอาผลประโยชน์แต่ฝ่ายเดียว

ความเสียเปรียบของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีน่าจะมีสาเหตุมาจากการที่ท่านคิดทำกิจการป่าไม้โดยไม่ได้อศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องป่าไม้และไม่มีทักษะในการดำเนินการทางธุรกิจ เพียงแต่มีทุนก็ทำไปเรื่อยๆ ไม่มีหลักเกณฑ์ใดๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแม้จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ความอนุเคราะห์ทุกครั้งที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีประสบปัญหา แต่พระองค์ก็มีได้ทรงเชื่อว่าเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจะดำเนินกิจการของบริษัทศรีราชาทุน จำกัดให้รุ่งเรืองได้ดังจะพิจารณาได้จากพระราชกระแสที่ทรงมีถึงพระยาสุภกรณ์คอนหนึ่งว่า

¹ สุดใจ พงศ์กล้า มณฑลปราจีนบุรีสมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ.2436-2438) หน้า 312

“...ให้พิจารณาดูว่า หนี้ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีรายที่ร้อนหนักเป็นจำนวนเท่าใด และถ้ายอมให้เงินเพียงพอที่จะไปใช้หนี้ได้ และรับทรัพย์สินสมบัติไว้พอสมราคาคงนี้จะดี ถึงฝ่ายเราจะขาดทุนบ้างก็ตามเถิด แต่ถ้าเราจะขาดทุนจะต้องให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแลเห็นว่า ที่ให้ก็โดยความประสงค์จะรักษาเกียรติยศข้าราชการผู้ใหญ่ไทย ไม่ใช่เพราะเราเชื่อ หมายน้ำบ่อน้ำ คือไม่ได้มุ่งถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากทางบริษัท ศรีราชา เลย...”¹

4. ปัญหาด้านการลงทุน

เมื่อเริ่มดำเนินการธุรกิจป่าไม้ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ลงทุนทำไปก่อน โดยไม่ได้กะประมาณลงไปแน่ชัดว่า จะต้องลงทุนเท่าใดจึงจะได้ผลประโยชน์ ลงทุนทำไปเรื่อยๆ² เมื่อได้ทุนจากสมเด็จพระบรมราชเทวีพันปีหลวง ก็นำไปซื้อท่อน้ำรางเหล็กที่จะทำทางไปยังป่าไม้ ทางนั้นก็ใช้ไม่ได้ และลงทุนซื้อช้าง ม้า มากมาย ช้างไม่ทันจะได้ลากไม้ก็ตายบ้างหายบ้าง นายอุณาดีเอาเงินไปกินเสียบ้าง³ ครั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีหมดทุนแล้วจึงไปชักชวนหลวงอุดรภักษ์พาณิชย์ไปลงทุนเป็นหุ้นส่วน ในตอนแรกก็ได้ตกลงกันว่า ราคาสินของซึ่งเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ลงทุนไปแล้วถือเป็นทุนส่วนบริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา ห้างกิมเซ่งหลีลงทุนเพิ่มเติมเป็นส่วนห้างกิมเซ่งหลี ส่วนการจัดการป่ามอบให้ห้างกิมเซ่งหลีเป็นผู้จัดการ ต่อมาเกิดปัญหาเนื่องจากทรัพย์สินสมบัติที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีนำมาตีเป็นทุนเช่น บ้านเรือนนั้น ทางห้างกิมเซ่งหลีไม่นับเป็นทุน⁴ ตกกลงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีร่วมหุ้นกับหลวงอุดรภักษ์พาณิชย์เป็นจำนวนเงิน 400,000 บาท แต่

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ.5.1/1 ลำเนาพระราชกระแสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาสุภกรณีย์

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 พระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 กรมหมื่นสรรพศาสตร์สุภกิจกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁴ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 พระเจ้าน้องยาเธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กิจการก็ยังไม่เจริญถึงขั้นจะเก็บทุนได้ จะต้องลงทุนเพิ่มอีก 100,000 บาท¹ และจะต้องเปลี่ยนหม้อน้ำกับเครื่องจักรใหม่ เนื่องจากเครื่องเลื่อยไม้เครื่องเดิมมีขนาดเล็กเกินไป นอกจากนี้ยังได้สร้างสำหรับรถไฟยาว 7.5 ไมล์ และเครื่องบรรทุกลูกไม้พร้อมสำหรับรับไม้ซุงลงมาส่งโรงเลื่อย²

เวลา 2 ปีเศษที่ห้างกิมเซ่งหลีเข้าดำเนินการ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไม่ได้รับผลประโยชน์จากกิจการป่าไม้ได้เลย ครั้นได้ตามเข้า หลวงโสภณพีชรัตน์ก็บอกว่าเขาได้ลงทุนไป 500,000 บาท ไม้ที่ขายได้เงินมายังไม่คุ้มค่าดอกเบี้ยและค่าใช้จ่าย ไม้ที่เลื่อยได้ก็ยังไม่พอที่จะให้กำไรมากพอที่จะแบ่งกันได้³ เนื่องจากโรงเลื่อยเลื่อยไม้ได้เพียงวันละ 800 คิวบิกฟุต⁴ และมีปัญหาในการชักลากไม้เพราะไม่สามารถชักลากไม้ลงทางห้วยได้ ต้องสร้างทางรถไฟขึ้นไปลากไม้ลงมา⁵ ซึ่งทางนี้ยาวประมาณ 5 ไมล์เศษ ไม้หนึ่งไร่ใช้เงิน 25,000 บาท 5 ไมล์คิดเป็นเงิน 125,000 บาท สร้างโรงเลื่อย เครื่องจักรและโรงที่พักประมาณ 260,000 บาท เรือไร้อยชิงชันสำหรับบรรทุกลูกไม้ส่งราว 400,000 บาท⁶ ก็ยิ่งเปลืองทุนมากขึ้น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงมีความคิดว่าถ้าต่อทางรถไฟขึ้นไปอีกราว 7-8 ไมล์จนถึงป่าไม้ตะเคียนซึ่งเป็นไม้มีราคา และเพิ่มเครื่องเลื่อยไม้ขึ้นอีก⁶ เพื่อจะสามารถเลื่อยไม้ได้วันละ 5,000-6,000 คิวบิกฟุต จากเดิมซึ่งเลื่อยได้วันละ 800 คิวบิกฟุต ในไม่ช้าก็จะสามารถเก็บทุนได้ จึงคิดว่าจะต้องหาเงินลงทุนขยายกิจการให้กว้างขวางออกไป จึงได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงเข้าหุ้นด้วย โดยจะแบ่งผลประโยชน์เป็น 3 ส่วน คือ สำหรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนหนึ่ง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีและห้างกิมเซ่งหลีคนละ 1 ส่วน

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 30 กรกฎาคม ร.ศ.121

² แหล่งเดิม ลงวันที่ 20 กรกฎาคม ร.ศ.124

³ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 กรมหมื่นสรรพศาสตร์สุภกิจกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁴ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 20 กรกฎาคม ร.ศ.124

⁵ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 พระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁶ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 กรมหมื่นสรรพศาสตร์สุภกิจกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้รับหนังสือจากกรมเลขานุการแจ้งว่า

“...กิจการป่าไม้ นั้น ถ้าประสบความสำเร็จก็จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างมาก แต่ไม่มีพระราชประสงค์ที่จะทรงเข้าหุ้นส่วนด้วย ถ้าหากไม่มีทุนที่จะทำก็มีพระราชประสงค์ใครจะอุดหนุน โดยให้ห้างกิมเซ่งหลีนำสมบัติที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ มาจำนำ มีดอกเบี้ยตามสมควร จะพระราชทานเงินให้เป็นทุนต่อไป...”²

ทางห้างกิมเซ่งหลีไม่ยินยอม ไม่ว่าเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจะเกลี้ยกล่อมอย่างไรก็ไม่ประสบความสำเร็จ และในช่วงสุดท้ายของการร่วมหุ้นกับบริษัทกิมเซ่งหลี เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีต้องขอมอบหนี้สินส่วนพระราชทรัพย์ที่ห้างกิมเซ่งหลีเป็นหนี้ค่าอากรบ่อนเบี้ยอยู่เป็นเงิน 400,000 บาท เพื่อให้ห้างกิมเซ่งหลีถอนตัวออกจากบริษัทป่าไม้กระษัตริย์ราช³ ห้างกิมเซ่งหลีรีบตกลง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงตกที่นั่งลำบากอีกครั้งหนึ่ง ทั้งๆที่ความเป็นจริงหลวงโสภณเพ็ชรรัตน์ก็ไม่ได้ค้างบ่อนเบี้ยในคลัง คงค้างแต่รายที่ได้รับอนุญาตแล้ว⁴

การที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเสนอตัวเข้ารับหนี้แทนห้างกิมเซ่งหลีครั้งนั้นสร้างความขุ่นเคืองพระราชหฤทัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก ดังปรากฏในพระราชกระแสว่า

¹ กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 พระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

² กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 หนังสือจากกรมราชเลขานุการถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ที่ 5/532 ลงวันที่ 27 สิงหาคม ร.ศ. 124

³ กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 12 สิงหาคม ร.ศ.124

⁴ กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 16 สิงหาคม ร.ศ.124

“...แกแสร้งเข้ามารับหนี้ยหลวงโสภณ อันเขามีที่ท่าที่จะใช้ได้ เธอจะเอาเกลืออะไร กับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ลงปลายก็ต้องยอมยกให้กัน แล้วก็ยังโกรธกัน เรื่องนี้ไม่ฉิบหาย แต่พระคลังข้างที่ จะฉิบหายถึงคลังมหาสมบัติ นี่จะอย่างไรกัน...”¹

นอกจากหนี้ 400,000 บาทที่รับของหลวงโสภณเพื่อชรัคณ์มาแล้ว เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ยังได้ขอกู้เงินพระคลังข้างที่เพิ่มอีก 100,000 บาท รวมเป็น 500,000 บาท โดยได้แสดงบัญชีรายรับรายจ่ายของบริษัทฯ เพื่อแสดงให้เห็นว่า บริษัทฯสามารถใช้จ่ายเงินคืนได้ ต่อมาอีกไม่นานเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีก็ขอกู้เงินพระราชทรัพย์พระคลังข้างที่อีก 200,000 บาท โดยถวายที่ดินเป็นประกัน² แสดงให้เห็นว่า ตลอดเวลาที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีดำเนินธุรกิจป่าไม้ที่ศรีราชานั้น ปัญหาที่น่าหนักใจที่สุดของท่านคือ ปัญหาด้านการลงทุน เนื่องจากท่านมิได้วางแผนการลงทุนในกิจการป่าไม้อย่างรอบคอบ เมื่อท่านคิดทำธุรกิจป่าไม้ที่ศรีราชาท่านหาทุนโดยวิธีขายที่ขายบ้าน ครั้นทุนที่มีไม่มากเท่าไรหมดลง ท่านก็ชวนช่วยหาผู้มาร่วมลงทุนกับท่านนับแต่ห้างกิมเซ่งหลี และบริษัทบอร์เนียว ตลอดระยะเวลาที่บริษัททั้งสองเข้ามาบริหารงานในบริษัทป่าไม้ฯ ก็ได้มีการลงทุนในบริษัทเพิ่มขึ้นเรื่อยๆจนในที่สุดบริษัททั้งสองก็ถอนตัวออกไป เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีก็ยังพยายามลงทุนต่อไป โดยการขอกู้เงินจากพระคลังข้างที่อยู่ตลอดเวลา โดยที่ท่านคิดอยู่เสมอว่า การลงทุนมากจะทำให้กิจการของบริษัทเจริญรุ่งเรือง โดยท่านมิได้ใส่ใจในเรื่องการจัดการเชิงธุรกิจ ดังปรากฏในพระราชกระแสตอนหนึ่งว่า

“...แต่การงานทั้งปวงอาจลงทุนไปหนักอยู่ที่สิ่งที่ไม่มีความประโยชน์ ทั้งแผนแนชเมนต์ก็คิด...”³

ทั้งนี้ น่าจะมีสาเหตุมาจากการที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไม่มีความรู้ความชำนาญในการดำเนินการทางธุรกิจนั่นเอง

¹ กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 ลำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ลงวันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ.124

² กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 24 สิงหาคม ร.ศ.124

³ กช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 ลำเนาพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ลงวันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ.124

5. ปัญหาด้านการตลาด

เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้สัมปทานทำป่าไม้แล้ว เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีก็ตัดไม้และขนส่งไม้เข้าโรงเลื่อย เมื่อเลื่อยแล้วก็ส่งเข้ากรุงเทพฯ มีผู้รับจำหน่ายหลายราย เนื่องจากมีผู้นิยมใช้ไม้กระดานที่มาจากศรีราชา โรงเลื่อยศรีราชาเลื่อยไม้กระดานส่งไม้ทันจำหน่าย¹ เนื่องจากโรงเลื่อยนี้เลื่อยไม้ได้เพียงวันละ 800 คิวบิกฟุตเท่านั้น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงได้เพิ่มเลื่อยขึ้นอีก 1 แท่น เลื่อยวงเดือนอีก 4 แท่น คาดว่าจะเลื่อยไม้เพิ่มได้อีกวันละ 200 คิวบิกฟุต รวมเป็นวันละ 1,000 คิวบิกฟุต แต่ยังไม่สามารถผลิตไม้ได้ทันจำหน่ายที่กรุงเทพฯ จนมีผู้บ่นกันว่า เวลาต้องการไม้บริษัทที่ส่งไม้ไม่ได้ทันเวลา เมื่อผู้ขายส่งไม้ไม่ทันกับความต้องการผู้ซื้อที่จำเป็นต้องหาทางซื้อไม้ที่ได้รวดเร็วกว่าเป็นธรรมดา และไม้สังคโปร้นั้นมีขายอยู่ทุกหนทุกแห่งเหมือนผ้า สามารถซื้อหาได้ทันที² เช่นจะทำสะพานที่โรงเรียนกองตระเวน สิ่งในเวลาเช้าต้องการให้แล้วเสร็จในเวลาเย็น ถ้าไปซื้อไม้สังคโปร้นที่ประตูน้ำหรือถนนหัวลำโพงก็จะได้อย่างรวดเร็ว แต่ถ้าวอไม้ศรีราชาที่จะไม่ทันการณ์ แล้วยังมีอุปสรรคในเรื่องราคาไม้³ เพราะไม้ศรีราชาขายในราคาคิวบิกฟุตละ 1 บาท 16 อัฐ แพงกว่าไม้สังคโปร้นถึง 16 อัฐ เมื่อบริษัทศรีราชาต้องการแย่งตลาดการค้า จึงต้องยอมลดราคาลงให้เท่ากับราคาไม้สังคโปร้น คือ คิวบิกฟุตละ 1 บาท ซึ่งส่งผลให้ผลต่างระหว่างรายรับและรายจ่ายของบริษัทมีน้อยมาก ไม่พอที่จะลงทุนต่อไปได้อีก ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ.2448 บริษัทมีรายจ่าย 144,400 บาท แต่มีรายได้เพียง 240,000 บาท⁴ ถ้าไรเพียง 95,600 บาท เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงต้องหาผู้มาร่วมลงทุนด้วยอีก

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 20 กรกฎาคม ร.ศ.124

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาบรมราชกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

³ แหล่งเดิม

⁴ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา

การที่ไม้สังคโปร์มีราคาถูกเนื่องจากเรือสินค้าไทยที่บรรทุกข้าวไปส่งที่ทำเรือสังคโปร์ต้องการของถ่วงเรือป้องกันเรือโคลง(อัปเฉา) ในเที่ยวการเดินทางกลับ จึงรับจ้างบรรทุกสิ่งของทุกอย่างที่มีผู้ว่าจ้างรวมทั้งไม้สังคโปร์ด้วย โดยคิดค่าระวางเพียงเล็กน้อย ไม้สังคโปร์จึงมีค่าขนส่งต่ำทำให้สามารถกำหนดราคาไม้ได้ถูก ถูกกว่าไม้ในเมืองไทยเพราะค่าใช้จ่ายในการขนส่งสูงกว่ามาก คนส่วนใหญ่จึงนิยมซื้อไม้จากสังคโปร์¹

ไม้กระยาเลยที่บริษัทศรีราชาชักลากออกมาเดือนจ๋านายมี 3 ชนิด คือ ไม้ตะเคียน ไม้ยาง และไม้ตะแบก ไม้ตะเคียนกับไม้ยางขายราคาสูงกว่าไม้สังคโปร์เล็กน้อย ส่วนไม้ตะแบกขายราคาสูงกว่าไม้สังคโปร์ถึงร้อยละ 30 เพราะไม้ตะแบกเนื้อดีทนทานกว่าไม้สังคโปร์²

ในส่วนของราชการ การก่อสร้างของรัฐบาลในกรุงเทพฯมี 2 ประการ คือ การสร้างชั่วคราว และการสร้างแบบถาวร ถ้าเป็นการสร้างแบบถาวรส่วนใหญ่จะเป็นตึกที่ใช้ไม้สักเป็นส่วนประกอบ หากเป็นการสร้างแบบชั่วคราวก็มักจะใช้ไม้สังคโปร์เพราะมีราคาถูกกว่า และสั่งได้รวดเร็วทันใจกว่าไม้ศรีราชา³ เมื่อเป็นเช่นนี้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจะหวังพึ่งการสนับสนุนจากรัฐบาลทางเคียวคงไม่ได้ จะต้องพยายามหาตลาดจากรายการทั่วไปมาอุดหนุนอีกแรงหนึ่งด้วย เมื่อบริษัทบอร์เนียวเข้ามาบริหารบริษัทศรีราชาทุนจำกัด นายแปรนต์ิสได้ออกไปสำรวจและหาตัวแทนจำหน่ายในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่เคยรู้จักไม้ศรีราชามาก่อน⁴

¹ สุดใจ พงศ์กล้า มณฑลปราจีนบุรีสมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ.2436-2438)

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 พระเจ้าน้องยาเธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาบรมราชกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁴ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 รายงานการสำรวจตลาดของนาย นอร์แมน แปรนต์ิส ลงวันที่ 7 ตุลาคม ร.ศ.128

ด้านตลาดต่างประเทศ บริษัทได้หาตลาดในต่างประเทศทั้งในเอเชียและยุโรป(อินเดีย อังกฤษ) ในระยะแรกผลยังไม่สู้ดีนัก เนื่องจากบริษัทขาดตัวแทนจำหน่ายและขาดการโฆษณา¹ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาให้ชาวต่างชาติช่วยหาตลาดต่างประเทศ ให้กับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี นายเอฟ.วี.เค. เซซซ์ ผู้จัดการ โรงเลื่อยกลาซีและเอเชียติกก็เป็นผู้หนึ่ง ที่ช่วยหาลูกค้าและตลาดการค้าให้ จึงมีผู้สั่งซื้อไม้ศรีราชาเป็นจำนวนมากจนส่งสินค้าไม่ทันกับ ความต้องการ เนื่องจากมีกำลังผลิตน้อย จึงจำเป็นต้องลงทุนเพิ่มอีก โดยการท่าทางรถไฟเข้าไปชัก ลากไม้จากป่าให้ได้มากขึ้น²

¹ กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 รายงานการสำรวจตลาดของนาย นอร์แมน แปรนติส ลงวันที่ 7 ตุลาคม ร.ศ.128

² สูดใจ พงศ์กล้า มณฑลปราจีนบุรีสมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุน มรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ.2436-2438) หน้า304

บริษัทศรีมหาราชา จำกัดปิดบริการ

เมื่อบริษัทบอร์เนียวดอนหันออกไปแล้ว เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้เข้าบริหารงานในฐานะประธานกรรมการ(เรียกในสมัยนั้นว่า นายกรรมการ) ท่านพยายามดำเนินการต่อไปจนถึงปี พ.ศ.2468 บริษัทศรีราชาทุนจำกัดได้ทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ เข้าเป็นเจ้าหน้าที่ของบริษัท โดยหวังว่าพระองค์จะเป็นผู้ทำให้บริษัทเจริญรุ่งเรืองต่อไป แม้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจะสิ้นชีวิตแล้ว เนื่องจากกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ท่านทรงมีความรู้ทางด้านกฎหมายและทรงเป็นเพื่อนน้ำสาบานกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

ในปี พ.ศ. 2470 บริษัทศรีราชาทุนจำกัดได้รับหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี เข้าเป็นเจ้าหน้าที่ของบริษัทอีกองค์หนึ่ง และในตอนหลังทั้งสองพระองค์ก็เกิดขัดแย้งกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจนถึงขั้นที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเขียนฎีกาขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2470¹

ความขัดแย้งระหว่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์กับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเริ่มขึ้นจากการรับเสด็จในกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์เข้าเป็นเจ้าหน้าที่ในบริษัทศรีราชาทุน จำกัด ในการนั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้โอนหุ้นของตนซึ่งมีอยู่ 4,000 หุ้นเศษถวายเสด็จในกรมฯ 1,000 หุ้น และโอนถวายพระชายา 2 องค์ องค์ละ 500 หุ้น รวมทั้งสิ้น 2,000 หุ้น เมื่อเสด็จในกรมเข้าเป็นเจ้าหน้าที่ของบริษัทแล้ว ก็ได้ทรงกระทำการที่สร้างความขัดแย้งกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีหลายเรื่องด้วยกัน กล่าวคือ

1. เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้รับพระราชทานกระแสาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้จัดตั้งบริษัทน้ำตาลขึ้น และด้วยความไว้วางใจ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ส่งโครงการจัดตั้งบริษัทน้ำตาลกราบทูลหาหรือกับเสด็จในกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ แทนที่จะทรงแนะนำหักท้วง กลับทรงกล่าวเตือนว่า ใครเชื่อตามโครงการตามความคิดของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีก็จะพากันฉิบหายพระองค์จะทรงทำต่างหาก และได้ทรงลอบไปตรวจและจงที่ถางทำไว้ เพื่อเตรียมการแข่งขันกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

¹ กจข. เอกสารส่วนบุคคล สบ.2.33/6 สำเนาฎีกาของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเรื่องบริษัทศรีมหาราชา ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2470

2. เสด็จในกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฐ์ ทรงพยายามที่จะมีอำนาจออกเสียงจัดการเด็ดขาดในบริษัทศรีราชาทุน จำกัด โดยได้ทรงซื้อหุ้นเพิ่มขึ้น 4,000 หุ้นเศษ มากกว่าใครๆ(เป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงได้ทูลเชิญพระองค์ท่านเป็นกรรมการของบริษัทฯ เพื่อช่วยเหลือกิจการงานในบริษัท แต่ไม่ทรงรับ รับสั่งว่า เป็นเจ้านายใหญ่โตจะเป็นกรรมการไม่ได้จะเสียดพระเกียรติยศ แต่ต่อมาเมื่อบริษัทมีกำไร และจะจัดการแบ่งผลประโยชน์กัน เสด็จในกรมฯกลับทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเข้าเป็นกรรมการของบริษัทฯพร้อมทั้งหม่อมเจ้าหญิงฉวีวิไลพระชาวดัชต์แล้วทรงเอาหุ้นจ้างหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรีและ นายหลุย ศิริวัต อีกคนละ 50 หุ้น แล้วดำเนินการให้หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรีและ นายหลุย ศิริวัต เป็นกรรมการของบริษัทฯด้วย ดังนั้นกรรมการอำนวยการของบริษัทซึ่งมีทั้งหมด 7 คน จึงเป็นฝ่ายของเสด็จในกรมถึง 4 คน ก่อนจะมีการประชุมกรรมการแต่ละครั้ง จะทรงเรียกกรรมการทั้ง 3 คนไปสั่งเสียก่อน ยังผลให้พระองค์สามารถดำเนินการได้ตามพระประสงค์เสมอ

สำหรับกรณีหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี กับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเกิดขึ้นเนื่องจาก นายแมคอินตอช ผู้จัดการทั่วไปของบริษัทฯถึงแก่กรรมลง จึงมีการเรียกประชุมกรรมการบริษัทเพื่อพิจารณาแต่งตั้งผู้จัดการใหม่ คณะกรรมการของเสด็จในกรมฯสนับสนุนหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี แต่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมีความเห็นว่าหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรียังไม่พร้อมที่จะทรงดำรงตำแหน่งผู้จัดการ เพราะขาดความพร้อมทั้งในด้านการปกครองและยังขาดความรอบคอบแต่กรรมการชุดของเสด็จในกรมฯก็สนับสนุนให้หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรีทำงานแทนผู้จัดการทั่วไป หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรีทรงไม่พอพระทัยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี และทรงแสดงอาการก้าวร้าวต่างๆ

สาเหตุสุดท้ายที่ทำให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไม่สามารถทนได้ น่าจะได้แก่ การที่เสด็จในกรมฯทรงรับสั่งว่า ควรจะเลิกกิจการบริษัทศรีราชาทุน จำกัด เพราะทรงเห็นว่าผู้บริหารงานซึ่งก็ได้แก่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีนั่นแหละเลื่อน ทำให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีต้องเขียนฎีกาขึ้นทูลเกล้าถวายดังกล่าวแล้ว

ในปีพ.ศ. 2474 ภายหลังจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีถึงแก่สัจกรรมแล้ว นายหลุย ศิริวัตได้เข้ามาดำเนินงานต่อ ได้ปรับปรุงกิจการของบริษัทศรีราชาทุน จำกัด ตามรับสั่งของเสด็จในกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฐ์ในนามพระคลังข้างที่ เพราะขณะนั้นพระคลังข้างที่เป็นเจ้านี่ของบริษัทศรีราชาจำกัดอยู่เป็นจำนวนมาก¹ เนื่องจากขณะนั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียังมีชีวิตอยู่ ท่านได้กู้เงินจากพระคลังข้างที่เพื่อนำมาลงทุนในกิจการป่าไม้ศรีราชาของท่านตลอดเวลา

¹บริษัทศรีมหาราชา จำกัด จดหมายเหตุและสารคดีบริษัทศรีมหาราชา จำกัด.2509,หน้า178

ในปี พ.ศ. 2476 บริษัทศรีราชาทูน จำกัด ประสบอศคีภยครั้งยิ่งใหญ่จนไม่สามารถเปิดกิจการเลื่อยไม้ได้ กิจการของบริษัทจึงสะดุดหยุดลงชั่วคราว

ในปี พ.ศ. 2477 เสด็จในกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฐ์ องค์อำนวยการพระคลังข้างที่จึงได้โปรดให้พระยามโหสวรรค์มาเป็นผู้ฟื้นฟูกิจการของโรงเลื่อยนี้ เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2477 โรงเลื่อยนี้จึงได้กลับคืนสู่สภาพสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง จนกระทั่งสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา ทหารได้เข้ามาดำเนินการเพื่อป้องกันการยึดครองจากศัตรู และผู้เข้ามาตั้งฐานทัพอยู่ในประเทศไทย

จากบริษัทศรีราชาทูนจำกัด...เป็นบริษัทศรีมหาราชา

ในปีพ.ศ. 2489 บริษัทศรีราชาทูน จำกัด ตกอยู่ในฐานะที่ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ จึงได้ขายกิจการทั้งหมดให้แก่ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในราคา 2,770,000 บาท ในการเตรียมการเพื่อรับมอบและดำเนินงานบริษัทศรีราชาทูน จำกัดต่อไป สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้มอบหมายให้ คุณเสริม เชี่ยวสกุล เป็นผู้รับมอบกิจการตลอดจนเตรียมการดำเนินงาน จัดวางรูปงานและระเบียบการปฏิบัติงานทั้งสิ้น

ปี พ.ศ. 2490 คุณปราโมทย์ พึ่งสุนทร ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้จัดการ คุณเฉลิม เชี่ยวสกุล เป็นเลขานุการ และส่งงานแทนผู้จัดการ คุณวรุฑ วีระไวทยะ เป็นผู้ช่วยผู้จัดการควบคุมโรงงานที่ศรีราชา บริษัทศรีราชาทูน จำกัดเริ่มดำเนินการอีกครั้ง

คุณปราโมทย์ พึ่งสุนทร ผู้จัดการบริษัทคนใหม่มีความเห็นว่าบริษัทฯ ได้ดำเนินการมาเป็นเวลานานแล้ว จนในที่สุดต้องขายกิจการให้แก่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในเมื่อได้ตกเป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์แล้ว เห็นว่า ควรจะตั้งชื่อเสียใหม่ให้เหมาะสม แต่ไม่ควรที่จะทิ้งชื่อเดิมเสียทั้งหมด เพราะเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้ถือหุ้นแต่เพียงผู้เดียว ไม่มีผู้อื่นถือหุ้น ควรมีสัญลักษณ์ให้พอสังเกตได้ จึงให้เดิมคำว่า”มหา”ไว้กลาง เป็น ”บริษัทศรีมหาราชา จำกัด” สำนักงานอยู่ที่ศรีราชา จดทะเบียนเลขที่ 1333 เมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2490 ที่ตั้งโรงงานผลิตไม้แปรรูป ประกอบการค้าไม้แปรรูป เลขที่ 39 ถนนเฉลิมจอมพล อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

สำนักงานใหญ่อยู่ที่ถนนพระอาทิตย์ กรุงเทพมหานคร บริษัทศรีมหาราชา จำกัด มีทุนจดทะเบียนครั้งแรก 4,000,000 บาท เป็นค่าซื้อกิจการ 2,770,000 บาท คงเหลือเป็นทุนดำเนินการ 1,230,000 บาท

สภาพเริ่มต้นของบริษัทศรีมหาธา

ในระหว่างที่บริษัทศรีมหาธา จำกัด อยู่ในช่วงชำระบัญชี ก็ได้มีการดำเนินการอย่างจริงจัง เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องจักรกล ทางขนส่ง ทางรถไฟ รถจักร รถพ่วง โรงเลื่อยและโรงเรือนบ้านพักอยู่ในลักษณะขาดการบำรุงรักษาซ่อมแซม อยู่ในสภาพทรุดโทรมมาเป็นเวลา 5-6 ปี จำเป็นที่จะต้องซ่อมให้อยู่ในสภาพใช้งานได้ดี จึงเป็นภาระหนักสำหรับการดำเนินงานต่อไป

เนื่องจากกิจการของบริษัทศรีมหาธา จำกัด มีทั้งทำไม้และเลื่อยไม้ พื้นที่ดำเนินการก็กว้างขวาง ภาระงานและค่าใช้จ่ายสูง ถ้าจะดำเนินการให้ได้ผลกำไรแน่นอน จำเป็นต้องปรับปรุงให้มีกำลังการผลิตสูง จึงจะสามารถมีกำไรพอสมควร กำลังผลิตที่กล่าวคือ ต้องผลิตได้ไม่ต่ำกว่าเดือนละ 1,200 ตัน

โรงเลื่อยจักร ขณะนั้นบริษัทมีเครื่องเลื่อยจักรแบบเลื่อยนอนพร้อมทั้งโต๊ะต่างๆ และเครื่องอุปกรณ์เพียงสะพานเดียว และอยู่ในสภาพทรุดโทรมมาก แม้ทำการซ่อมแล้วก็จะใช้งานได้เพียง 2-3 ปี และถ้าจะให้ทำงานให้ได้ผลผลิตเดือนละ 1,200 ตัน จะต้องเลื่อยผลัดละ 8 ชั่วโมง ถึง 6 ผลัด ซึ่งจะต้องมีเลื่อยนอน 4 สะพาน

ทางรถไฟ บริษัทมีทางรถไฟยาว 50 กิโลเมตร แต่ทรุดโทรม หมอนรถไฟร้อยละ 80 ถ้าจะเปลี่ยนครั้งเดียวให้เสร็จจะต้องใช้หมอนราว 50,000 ตัว ถ้าจะให้สามารถลากไม้ได้เดือนละ 1,000 ท่อน จะต้องสร้างทางใหม่อีก 20 กิโลเมตร

รถจักร บริษัทมีรถจักร 6 คัน แต่ที่พอใช้งานได้ แต่สภาพไม่ดีนักมีเพียง 2 คัน นอกจากนั้นยังไม่มีเครื่องอะไหล่จะซ่อม

รถบรรทุก บริษัทมีรถบรรทุกสำหรับบรรทุกไม้ท่อนที่จะพอใช้ได้มีอยู่ 42 คัน และอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม รถบรรทุกสำหรับบรรทุกไม้ท่อนนี้ ถ้าจะลากไม้ให้ได้เดือนละ 1,000 ท่อนขึ้นไปจะต้องมีถึง 140 คัน

สะพานรถไฟ สะพานรถไฟของบริษัทอยู่ในสภาพชำรุด ต้องซ่อมหนักถึงร้อยละ 80

รถแทรกเตอร์ บริษัทมีรถแทรกเตอร์ที่ใช้ในการชักลากไม้มีอยู่ 2 คัน แต่อยู่ในสภาพที่ใช้การไม่ได้

วินช์สำหรับลากไม้ มีอยู่ 5 เครื่อง แต่พอใช้งานได้มีเพียง 2 เครื่อง จะต้องจัดหาเครื่องชักลากเพิ่มเติม

การปรับปรุงครั้งที่ 1

การที่จะซ่อมและจัดหาเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องจักรกล เครื่องมือในการลำเลียงและเลื่อยไม้ เพื่อให้สามารถทำงานได้ตามความประสงค์ทุกอย่างจะต้องใช้เวลาเป็นปี และต้องใช้งเงินเป็นจำนวนมาก คิดแต่เพียงราคาค่าสิ่งของที่จะสร้างซ่อมแซมในขณะนั้นก็ไม่ต่ำกว่า 4-5 ล้านบาท บริษัทฯจึงตัดสินใจดำเนินการเพียงให้พอหาประโยชน์สร้างตัวได้ในระยะแรก ซึ่งจะต้องใช้ทุนดำเนินการประมาณ 2 ล้านบาท จึงได้กู้เงินจากบริษัทเทเวศน์ประกันภัยเป็นจำนวนเงิน 800,000 บาท รวมเป็นทุนสำหรับดำเนินการ 2,030,000 บาท

ในปี พ.ศ. 2490 บริษัทได้ตรวจดูป่าที่จะทำไม้ไม่ได้ แล้วพบว่า บริษัทศรีราชาทุนจำกัดได้ทำไม้ทางด้านคลองใหญ่อำเภอบ้านบึงไปแล้วเป็นระยะทางห่างจากโรงงานไป 48 กิโลเมตร และทางด้านพันเสด็จอีก 42 กิโลเมตร ถ้าคิดจะตัดไม้จนถึงปลายทางแล้วบริษัทไม่มีทุนพอที่จะดำเนินการได้ จึงหันไปตรวจพื้นที่ป่าที่บริษัทเดิมได้ทำผ่านไปแล้ว พบว่ามีไม้จำพวก ไม้กระบาก ไม้ซุมแพรก และไม้ชันที่บริษัทเดิมไม่ได้ตัดโค่นเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก พอที่จะนำมาป้อนโรงเลื่อยของบริษัทได้จนถึงปลายปี ที่อยู่ในระหว่างการปรับปรุงซ่อมแซม จากนั้นก็เริ่มสร้างเครื่องเลื่อยอีก 1 สะพาน และหาดลาดขายไม้กระบาก ไม้ชัน ไม้ซุมแพรก ในที่สุดก็ได้ตลาดไม้ต่างประเทศโดยการติดต่อขายให้กับบริษัทซีโนบริติส เป็นบริษัทแรก การทำป่าไม้ในป่าที่บริษัทศรีราชาทุนจำกัดทำผ่านไปแล้วนั้นได้ทำเป็น 2 ตำบล คือ ที่ตำบลห้วยเจตมูล ห่างจากโรงเลื่อย 12 กิโลเมตร และที่ตำบลหุบบอน ห่างจากโรงเลื่อย 25 กิโลเมตร จึงเริ่มเลื่อยไม้กระบาก ไม้ชัน ไม้ซุมแพรก แต่ขึ้นมาจึงสามารถผลิตได้เดือนละ 500 ต้น

การปรับปรุงครั้งที่ 2

ในปี พ.ศ. 2493 เป็นช่วงที่มีการปรับปรุงงานครั้งที่ 2 เนื่องจากในระยะ 3 ปีที่ผ่านมา บริษัทศรีมหาราชาดำเนินการได้อย่างมีกำไรพอสมควร ในจำนวนเงินทุนดำเนินการ 2,030,000 บาทที่ใช้ในการซ่อมสร้างและจัดหาเครื่องมือ เครื่องใช้ เพิ่มเติมให้สามารถผลิตได้เดือนละ 400 ต้นจากการสำรวจผลกำไรไว้ ทำให้บริษัทมีทุนหมุนเวียนอยู่ในขณะนั้น 2,700,955.40 บาท และได้ยืมเงินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ 2,400,000 บาทเพื่อชำระหนี้แก่บริษัทเทเวศน์ประกันภัยเสีย 800,000 บาท คงเหลือ 1,600,000 บาท รวมเงินทุนหมุนเวียนที่มีอยู่ขณะนั้น 2,700,955.40 บาท เป็นเงินถึง 4,300,955.40 บาท การปรับปรุงครั้งนี้ทำให้ผลิตไม้ได้เดือนละ 800

ตัน และต่อมาได้เลื่อยไม้ในเวลากลางคืนอีก 2 สะพานทำให้บริษัทศรีมหาธาจำกัดสามารถผลิตไม้ได้เดือนละ 1,200 ตัน ทำให้สามารถสร้างผลกำไรสุทธิได้ถึงปีละ 2 ล้านบาท

การปรับปรุงครั้งที่ 3

ในปี พ.ศ. 2495 บริษัทศรีมหาธาได้ปรับปรุงกิจการครั้งที่ 3 การทำงานของโรงเลื่อยของบริษัทใช้ต้นกำลัง เครื่องจักรไอน้ำเป็นเพลากลาง ดังนั้นถ้าสายพานขาดเพียงโตะเดียวจะเกิดการหยุดชะงักทุกโตะ ซึ่งสร้างความเสียหายให้บริษัทอย่างมาก ในครั้งนี้จึงดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเครื่องใช้ต้นกำลังเป็นไฟฟ้า และทุกโตะใช้งานด้วยไฟฟ้าทั้งสิ้น โดยยืมเงินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์อีก 3,600,000 บาท รวมกับที่ยืมไว้เดิมจำนวน 2,400,000 บาท จึงเป็น 6,000,000 บาท เมื่อปรับปรุงเสร็จแล้วสามารถทำการผลิตไม้ได้เดือนละ 1,500-2,000 ตัน ตามกำลังของไม้ท่อนที่จะหาป้อนได้ ผลจากการปรับปรุงครั้งนี้ทำให้บริษัทสามารถทำกำไรดีขึ้น

ตั้งบริษัทไม้อัดศรีราชา จำกัดในปี พ.ศ.2500

ในปี พ.ศ. 2495 ผู้บริหารบริษัทศรีมหาธา ดำริจะใช้ปลายเศษไม้จากป่าและโรงเลื่อยที่เหลือเป็นวัตถุดิบในการผลิตเซฟวิงบอร์ด จึงดำเนินการจัดตั้งบริษัทขึ้นใหม่อีก 1 บริษัทในปี 2500 โดยให้ชื่อบริษัทใหม่นี้ว่า บริษัทไม้อัดศรีราชา ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 บริษัทศรีมหาธา จำกัด และบริษัทไม้อัดศรีราชา จำกัด ได้รวมเข้าด้วยกัน เพราะต่างก็เป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ตั้งโรงงานฟินิชไมท์ขึ้นในปี พ.ศ. 2504

ในปี พ.ศ. 2504 บริษัทศรีมหาธาได้ตั้งโรงงานฟินิชไมท์ขึ้นผลิตทีโกบอร์ค โดยเอาเซฟวิงบอร์ดมาเคลือบสี และพิมพ์เป็นลวดลายต่างๆ

ตั้งโรงงานผลิตเบาะและที่นอนขึ้นในปี พ.ศ. 2506

ในปี พ.ศ. 2506 บริษัทศรีมหาธาได้ตั้งโรงงานผลิตเบาะและที่นอนขึ้น โดยใช้ไขมันพร้าวเป็นวัตถุดิบ ให้ชื่อว่า “ผลิตภัณฑ์สายรุ้ง”

ทำโครงการปลูกสวนป่าในปี พ.ศ. 2507

ปริมาณการผลิตเซฟวิ่งบอร์ดสูงขึ้นเรื่อยๆ คณะกรรมการบริหารบริษัทจึงดำริให้สร้างสวนป่าขึ้นในบริเวณที่บริษัทได้สัมปทานทำป่าไม้อยู่ เพื่อป้องกันการขาดแคลนวัตถุดิบในอนาคต โครงการปลูกสวนป่าจึงเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507

ตั้งโรงงานผลิตแผ่นใยไม้อัด (ไฟเบอร์บอร์ด หรือ ฮาร์ดบอร์ด) ในปี พ.ศ. 2509

ในปี พ.ศ. 2509 คณะกรรมการบริหารบริษัทได้ตั้งโรงงานผลิตแผ่นใยไม้อัดหรือที่นิยมเรียกกันว่า ไฟเบอร์บอร์ด หรือ ฮาร์ดบอร์ด ขึ้น โดยดำเนินงานผลิตได้อย่างสมบูรณ์เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2512 มีกำลังผลิตเต็มทีวันละ 65 ตัน

วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2511 บริษัทได้ย้ายสำนักงานใหญ่จากถนนพระอาทิตย์ไปยังถนนราชดำเนินกลาง

ตั้งโรงงานผลิตประตูและผนังศรีราชาในปี พ.ศ. 2513

ในปี พ.ศ. 2513 กรรมการบริหารบริษัทได้จัดตั้งโรงงานผลิตประตูและผนังศรีราชาขึ้น โดยใช้แผ่นฮาร์ดบอร์ดกับโครงไม้ ผลผลิตเริ่มออกสู่ตลาดในปี พ.ศ. 2514

ในส่วนของสัมปทานป่าไม้ในปี พ.ศ. 2514 และ พ.ศ. 2517 ได้รับสัมปทานการทำป่าไม้ที่จังหวัดจันทบุรีและปราจีนบุรีตามลำดับ

ต่อมาอีก 10 ปี คือ ในปี พ.ศ. 2527 บริษัทศรีมหาราชา จำกัดได้ขอปิดกิจการของตนเอง เนื่องจากประสบกับภาวะขาดทุนถึง 250 ล้านบาท ไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ เนื่องจากขาดสภาพคล่องตัว โดยในปี พ.ศ. 2527 เพียงปีเดียวขาดทุนถึง 250 ล้านบาท ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาการขาดทุนบริษัทจึงได้ขอประกาศขายกิจการทั้งหมดในราคา 400 ล้านบาท แต่ไม่มีใครกล้าซื้อ ในที่สุดบริษัทปูนซีเมนต์ไทย ซึ่งเป็นบริษัทในเครือทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้ขอโอนกิจการไปดำเนินการต่อ โดยรวมทุนกับบริษัทไต้หวัน และฮ่องกง เปิดเป็นบริษัทใหม่ โดยยกเลิกกิจการเดิมทั้งหมด แต่ขอสงวนสิทธิในโรงงานทำที่นอนสายรุ้ง และสิทธิในการสัมปทานป่าไม้ไว้เพียง 2 แผนกเท่านั้น ส่วนโรงงานฮาร์ลด์บอร์คก็ได้ปรับปรุงเป็นโรงงานไม้อัดส่งขายต่างประเทศ¹

บริษัทศรีมหาราชาซึ่งเริ่มต้นจากบริษัทป่าไม้ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นบริษัทผลิตที่นอนสายรุ้ง

¹ “ปิดศรีมหาราชา” ไทยรัฐ 9786: 1-2 วันที่ 6 พฤศจิกายนพ.ศ.2527

บทสรุป

บริษัทศรีมหาราชา จำกัด บริษัททางธุรกิจป่าไม้แห่งแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อตั้งขึ้นที่ตำบลศรีราชา แขวงเมืองบางละมุง เมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2441 โดยจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี อดีตผู้บังคับการทหารหน้า แม่ทัพปราบฮ่อและอดีตเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เป็นผู้ให้กำเนิด

การดำเนินงานของบริษัทอาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วงตอนดังนี้ คือ

1. การดำเนินการในรูปของธุรกิจส่วนตัว พ.ศ. 2441 - 2450
2. การดำเนินการในรูปของบริษัท จำกัด (บริษัท ศรีราชาทูน จำกัด) พ.ศ. 2451 - 2474
3. ตกเป็นของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และเปลี่ยนชื่อเป็นบริษัทศรีมหาราชา จำกัด พ.ศ. 2474 - 2527

ระยะที่ 1 : บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา พ.ศ. 2441 - 2450

เมื่อเริ่มกิจการ บริษัทป่าไม้ศรีราชาเป็นธุรกิจส่วนบุคคลของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ท่านเป็นทั้งเจ้าของและผู้จัดการ มีการจ้างชาวตะวันตกที่ท่านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีพิจารณาเห็นว่า มีความรู้ทางธุรกิจป่าไม้มาเป็นทั้งผู้ช่วยและที่ปรึกษา ชาวตะวันตกที่เวลานั้น คือ นาย ลูนาดี

เนื่องจากธุรกิจป่าไม้เป็นธุรกิจที่ต้องใช้เงินลงทุนสูง เพราะเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ที่ต้องใช้เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรงที่ทันสมัยจำนวนมาก ซึ่งต้องใช้ทั้งในโรงเลื่อยและในกระบวนการตัด ชักลากและขนส่งไม้จากป่าเข้าสู่โรงเลื่อย และขนส่งไม้แปรรูป (ผ่านกระบวนการเลื่อยแล้ว) ไปยังตลาดไม้ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมีทุนไม่เพียงพอ แม้ว่าท่านจะขายที่ดินไปหลายแห่งก็ยังไม่พอ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีดำเนินการมาได้ประมาณ 2 ปี (จนถึง พ.ศ. 2443) จึงได้ไปชวนหลวงอุดรภักษ์พาณิชย์ (อากร เต็ง) เจ้าของบริษัทกิมเซ่งหลี มาเข้าหุ้นด้วย บริษัทกิมเซ่งหลีบริหารกิจการป่าไม้ของบริษัทป่าไม้ศรีราชาอยู่จนถึงปี พ.ศ. 2447 จึงคืนกิจการให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ในช่วงปี พ.ศ. 2443 ถึงปี พ.ศ. 2447 ที่บริษัทกิมเซ่งหลีบริหารกิจการอยู่ ไม่เคยแบ่งผลกำไรให้แก่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเลย โดยอ้างว่าบริษัทขาดทุน และเมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจะเอาบริษัทป่าไม้ศรีราชากลับคืนมาบริหารเอง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียังต้องยอมรับภาระหนี้สินของบริษัทกิมเซ่งหลีที่ค้างอากรบ่อนเบี้ยต่อพระคลังข้างที่อีก 500,000 บาท

เมื่อกลับมาบริหารบริษัทอีกครั้ง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมีความจำเป็นต้องใช้เงินอย่างเร่งด่วน เพื่อปรับปรุงกิจการของบริษัท เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงขอให้พระคลังข้างที่ร่วมลงทุนด้วย แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดที่จะร่วมลงทุนด้วย ดังปรากฏในพระราชกระแสรับสั่งที่ทรงมีกับสมเด็จพระบรมมหาราชวังว่า

“...ไม่มีใครจะอาการหนักเท่าพระคลังข้างที่ ต้นทุนหาย ปลายทุนหลุด...ดอกเบี้ยจะใช้ด้วยฟรีแชร์ มีแต่ลม... เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีต้อง การเงินหาเสร็จสิ้นไม่...”¹

แม้จะไม่โปรดที่จะร่วมลงทุนด้วย แต่ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกู้เงินพระคลังข้างที่ไปลงทุนเพิ่มอีก 200,000 บาท โดยใช้ที่ดินเป็นประกัน สัญญากู้ยืมลงวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ.2448

ระยะที่ 2 : บริษัทศรีราชาทุน จำกัด 2451 - 2465

เมื่อบริษัทป่าไม้ศรีราชาฯ ต้องใช้ทุนดำเนินการมากขึ้นเรื่อยๆ เช่นนี้ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงคิดแก้ปัญหาด้วยการจัดตั้งเป็นบริษัท จำกัด ในครั้งนั้นมีบริษัททางธุรกิจใหญ่ๆ หลายบริษัทสนใจจะเข้าร่วมหุ้นด้วย เช่น บริษัทบอมเบย์เบอร์มา บริษัทสยามฟอเรส และบริษัทเอเชียติก แต่ในที่สุดบริษัทที่มาร่วมลงทุนด้วยคือ บริษัททอร์เนียว จำกัด

บริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา จัดตั้งเป็นบริษัทศรีราชาทุน จำกัด จดทะเบียนเมื่อเดือน กันยายน พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127) ทุนจดทะเบียน 1,500,000 บาท แบ่งเป็น 15,000 หุ้น หุ้นละ 100 บาท ได้สัมปทานตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2451 เป็นเวลา 20 ปี เขตสัมปทาน 600 ตารางไมล์ (960,000 ไร่) อยู่ในเขตอำเภอแกลง แขวงเมืองระยอง 1/3 อยู่ในเขตอำเภอนวนสิริ 2/3 มีต้นไม้ 2 ล้านต้นเศษ² บริษัทศรีราชาทุน จำกัด มอบให้บริษัททอร์เนียวเป็นผู้ดำเนินการแทน ค่าใช้จ่ายทั้งหมดบริษัททอร์เนียวจะเป็นผู้จ่าย เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้ว เหลือกำไรแบ่งเป็น 2 ส่วน ซึ่งบริษัทจะตั้งกรรมการตรวจงาน ตรวจบัญชี

คณะกรรมการบริษัทศรีราชาประกอบด้วยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี นายก กรรมการธนาคารของบริษัท คือ ธนาคารชาร์เตอร์ ของอินเดียและออสเตรเลีย ทนายของบริษัทคือ นาย ดิลกี และกิบปิ้นส์ มีหม่อมราชวงศ์เล็ก เป็นเลขานุการ และผู้ตรวจบัญชีอีกหลายฝ่าย การประชุมมีประชุมใหญ่ ประชุมพิเศษ และประชุมสามัญ เพื่อรายงานการตรวจบัญชี แบ่งปันผลกำไร³

¹ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมเด็จพระยาสมมตอมรพันธ์.

² กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 รายงานการตรวจไม้ศรีราชา 8 ตุลาคม ร.ศ. 128.

³ กจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 รายงานตรวจไม้ศรีราชา

เมื่อบริษัทบอร์เนียวเข้าดำเนินการแทนบริษัทศรีราชาทูน จำกัด นับแต่เดือนเมษายน ร.ศ. 128 - กันยายน ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) สามารถตัดชุงจากป่าได้ 2,250 ตัน คิดเป็นเนื้อไม้ 197,688 คิวบิกฟุต ส่งไปจำหน่ายทั้งตลาดภายในและตลาดต่างประเทศ ได้กำไรเพิ่มขึ้นทุกปี คาดว่าจะสามารถแบ่งกำไรกันได้ในปี พ.ศ. 2463¹ แต่บริษัทบอร์เนียวดำเนินธุรกิจป่าไม้ไป 10 ปี โดยมีได้แบ่งผลประโยชน์ให้แก่บริษัทศรีราชาทูน จำกัดเลย ทั้งยังอ้างว่าบริษัทศรีราชาทูน จำกัด เป็นหนี้บริษัทบอร์เนียวถึง 500,000 บาท ให้หาเงินมาชดใช้ภายใน 1 เดือน มิฉะนั้นจะฟ้องให้ล้มละลาย จึงเป็นคดีฟ้องร้องกัน แต่ในที่สุดบริษัทศรีราชาทูน จำกัดเป็นฝ่ายชนะ บริษัทบอร์เนียวต้องคืนสัมปทานให้แก่บริษัทศรีราชาทูน จำกัด แต่บริษัทศรีราชาทูน จำกัดจ่ายค่าตอบแทนให้ 300,000 บาท

ระยะที่ 3 บริษัทศรีมหาราชา จำกัด พ.ศ. 2474 - 2527

เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีรับกิจการคืนมาจากบริษัทบอร์เนียวแล้ว ต้องปรับปรุงกิจการอีกครั้ง เพื่อให้สามารถเลื่อยไม้ได้วันละ 100 ตันเศษ นับแต่ปี พ.ศ. 2466 เป็นต้นมา บริษัทศรีราชาทูน จำกัด เลื่อยไม้ได้เพิ่มขึ้นทุกปี ในช่วงปี พ.ศ. 2468 - 2469 ทำกำไรได้ 496,800 บาทเศษ และมีกำไรตลอดมา แต่การลงทุนสูงมาก ต้องเพิ่มทุนตลอดเวลา เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียังคงใช้วิธีกู้เงินมาลงทุน โดยใช้ที่ดินและทรัพย์สินสมบัติที่เป็นประกัน หนี้ก็เหลือเพียง 3,000 หนี้เศษ² ผู้ที่มีหนี้มากที่สุดในบริษัทศรีราชาทูน จำกัดในเวลานั้น คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์และพระชายา เสด็จในกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ตามกฎหมายถือว่าเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ จึงพยายามเข้าไปมีอิทธิพลในบริษัทฯ ในการแต่งตั้งกรรมการ ผู้จัดการและอื่นๆ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเกรงว่าผู้ไม่รู้งานที่เสด็จในกรมสนับสนุน จะทำให้บริษัทล้มละลาย จึงไม่ยอม และมีเรื่องฟ้องร้องกัน ในที่สุดเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีชนะคดี เพราะเป็นนายกรัฐมนตรีจึงมีสิทธิมากกว่า ถึงแม้ว่าเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจะชนะคดี แต่ก็ไม่สามารถบริหารกิจการให้รุ่งเรือง จนสามารถใช้หนี้เงินกู้พระคลังข้างที่ได้หมด เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2474 จากนั้นพระคลังข้างที่จึงเข้าดำเนินการแทน

¹ กจช. เอกสารส่วนบุคคล 2.33/6

² กจช. เอกสารส่วนบุคคล 2.33/6 ลงวันที่ 30 มีนาคม 2469 - 6 ตุลาคม 2470.

บริษัทศรีราชาทุน จำกัด เปลี่ยนชื่อเป็นบริษัทศรีมหาราชา จำกัด เมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2490 จากนั้นก็เริ่มปรับปรุงและขยายกิจกรรมของบริษัทจากบริษัทป่าไม้ ซึ่งมีกิจกรรมในการตัดโค่นซักलगเลื่อยและส่งไปจำหน่าย เป็นบริษัทที่มีกิจกรรมหลากหลายอยู่ในเครือ กล่าวคือ

1. ตั้งบริษัทไม้อัดศรีราชา จำกัด ในปี พ.ศ. 2500
2. ตั้งโรงงานฟินิชไลท์ ในปี พ.ศ. 2504
3. ตั้งโรงงานผลิตเบาะและที่นอน ในปี พ.ศ. 2506
4. ทำโครงการปลูกสวนป่า ในปี พ.ศ. 2504
5. ตั้งโรงงานผลิตแผ่นใยไม้อัด (ไฟเบอร์บอร์ด หรือ ฮาร์ดบอร์ด) ในปี พ.ศ. 2509
6. ตั้งโรงงานผลิตประดู่และผนังศรีราชา ในปี พ.ศ. 2513
7. พ.ศ. 2514 - พ.ศ. 2517 ได้รับสัมปทานทำป่าไม้ที่จังหวัดจันทบุรี และปราจีนบุรี

อีก 10 ปีต่อมา บริษัทศรีมหาราชา จำกัด ได้ขอปิดกิจการเพื่อแก้ปัญหาการขาดทุน

ตลอดระยะเวลาเกือบ 9 ทศวรรษ นับแต่ตั้งบริษัทป่าไม้กระยาเลยศรีราชา จนกระทั่งปิดกิจการในนามของบริษัทศรีมหาราชา บริษัทนี้ได้เผชิญกับปัญหาอุปสรรคมากมาย ปัญหาที่สำคัญโดยสรุปได้แก่

1. ปัญหาด้านการบริหารงาน
2. ปัญหาด้านแรงงาน อันเป็นผลเนื่องมาจากความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าไม้) ระหว่างราษฎรในพื้นที่กับบริษัทที่ได้สัมปทานป่าไม้
3. ปัญหาด้านทุน
4. ปัญหาด้านการตลาด

ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นเนื่องจากผู้ริเริ่มก่อตั้งขาดความรู้ ความเข้าใจ และขาดทักษะในการทำธุรกิจป่าไม้ ขาดการวางแผนทั้งระยะสั้นและระยะยาวอย่างรอบคอบ ประกอบกับพื้นฐานเดิมท่านเป็นข้าราชการทหาร ให้ความสำคัญต่อความเป็นเพื่อน ไว้วางใจผู้ร่วมลงทุน บริษัทฯของท่านจึงตกเป็นฝ่ายเสียประโยชน์ตลอดมา และในที่สุดท่านก็ต้องสูญเสียบริษัทไป

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการศึกษาเรื่อง “บริษัทศรีมหาราชา จำกัด : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบริษัททางธุรกิจแห่งแรกในภาคตะวันออก” เป็นโครงการต่อเนื่อง 2 ปี แต่ไม่ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยในปีที่ 2 ราชการการศึกษาฉบับนี้จึงยังไม่สมบูรณ์ ควรจะได้มีการศึกษาต่อให้กว้างขวางและลึกซึ้งต่อไป เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

ห้องสมุดวชิรญาณ กรมศิลปากร. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มัดที่ 183/5 พระราชโองการ
เรื่อง ประกาศภาษีไม้ขนสักและไม้กระยาเลย ร.ศ. 123.

กษ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 1/3 กระทรวงเกษตรยกมาขึ้นกระทรวง
พระคลังข้างที่ 2 ตุลาคม ร.ศ. 115 - 2 เมษายน ร.ศ. 116.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 5.1/1 เจ้าพระยาอมราชกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 5.1/1 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 112/3962
ลงวันที่ 14 กันยายน ร.ศ. 118.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 12.2/ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย
กราบทูลเกล้าฯพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
8 พฤษภาคม ร.ศ. 124.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 9.2/26 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกู้เงิน 24 สิงหาคม พ.ศ. 2448.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/39 จดหมายเหตุรายวัน เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
ไปตรวจราชการเมืองชลบุรี ละเชิงเทรา มกราคม ร.ศ. 119

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 “ป่าไม้กระยาเลยศรีราชา” 20 กรกฎาคม ร.ศ. 124.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 116.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 16 สิงหาคม ร.ศ. 125.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 3 มีนาคม ร.ศ. 127.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 27 สิงหาคม ร.ศ. 127.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมขุนสมมตอมรินทร์ ลงวันที่ 4 พฤศจิกายน ร.ศ. 128.

- กช. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 6 เมษายน ร.ศ. 129.
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 6 ตุลาคม ร.ศ. 129.
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 รายงานการประชุมใหญ่วิสามัญครั้งที่ 3
ของบริษัทศรีราชาทูน จำกัด 28 กันยายน พ.ศ. 2465.
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 กรมหมื่นสรรพศาสตร์สุกกิจกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 พระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 หนังสือจากกรมราชเลขาณูการ
ถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ที่ 5/532 ลงวันที่ 27 สิงหาคม ร.ศ. 124
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 สำเนาพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหมื่นมหิศราชหฤทัย
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 เจ้าพระยาอมรราชกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 16.2/83 รายงานการสำรวจตลาดของนายอนอร์แมน แปรนติส
ลงวันที่ 7 ตุลาคม ร.ศ. 128.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ.1/7 อนุญาตให้ทำเหมืองแร่มณฑลจันทบุรี
มีเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีทำเป็นต้น 12 มกราคม - 2 มีนาคม 2462.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ.5.1/1 พระยามหาอำมาตยาธิบดีกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 49/5-344
ลงวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2458.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ค. 1/4 เรื่องการค้าขายภายในประเทศสยามกำลังทรุดโทรม
12 ธันวาคม 2453.
- . เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ. 5/4 เรื่องบัญชีสำรวจรายชื่อป่าไม้ ขนาดป่า จำนวนไม้
กับชื่อบุคคลหรือบริษัทที่รับทำป่าไม้แล้ว 30 เมษายน - 10 พฤษภาคม 2470.
- . เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ. 5.1 สำเนากรมป่าไม้พระยาพนผลารักษ์ถึงอธิบดีกรมป่าไม้
ตรวจป่าไม้ศรีราชา 24 กันยายน 2469.

- กจช. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ.5.1/1 บริษัทป่าไม้ศรีราชา 4 กุมภาพันธ์ 2440 - 11 กุมภาพันธ์ 2469.
- . เอกสารรัชกาลที่ 7 รล. 20/88 ฎีกาเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เรื่อง บริษัทศรีมหาราชา
เกี่ยวกับกรมพระสวัสดิวัตน์นิวศิษฏ์ 27 มีนาคม - 5 เมษายน 2470.
- . เอกสารส่วนบุคคล สบ. 2.33/6 สำเนาฎีกาของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เรื่อง
บริษัทศรีมหาราชาขอประทานกราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
4 มีนาคม 2440 - กุมภาพันธ์ 2470.
- . เอกสารส่วนบุคคล สบ. 2.33/6 ประวัติศรีมหาราชา

เอกสารชั้นรอง

ประยูทธ สิทธิพันธ์. ขุนนางสยาม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรสยาม 2520.

ยงศิลป์-โฆมพัตร เรื่องสุข. ธรรมเนียมบรรณาการอนุสรณ์ในจอมพลมหาอำมาตย์เอก

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี. ก.ค. 2518 กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2518.

ละออง ศรีสุคนธ์. ชีวิตประวัติบุคคลตัวอย่างของไทย. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2504.

วิจิต ไทยกล้า. “การทำลายป่าและปลูกสร้างสวนป่า”. ในจดหมายเหตุและสารคดี

บริษัทศรีมหาราชา จำกัด. หน้า 112-126, กรุงเทพฯ : ศิลปการพิมพ์, 2510.

ศรีมหาราชา จำกัด. จดหมายเหตุและสารคดี บริษัทศรีมหาราชา จำกัด.

กรุงเทพฯ : ศิลปการพิมพ์, 2510.

สุดใจ พงศ์กล้า. มณฑลปราจีนบุรีสมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ. 2436-2448) ปริชญานิพนธ์

กศ.ม.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2528.

เสลา เรขะรุจิ. จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี. ไทยน้อย (นามแฝง).

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสารการพิมพ์, 2500.

หนังสือพิมพ์

“ปิดศรีมหาราชา” ไทยรัฐ 6 พ.ย. 2527 หน้า 1-2.